

TARİH TETKİKLERİ DERGİSİ

JOURNAL OF HISTORICAL STUDIES

Cilt/Vol.: 3-Sayı/Issue: 5
Haziran 2025/June 2025

Başvuru/Submitted: 26 Mart 2025/26 March 2025
Kabul/accepted:28 Haziran 2025/28 June 2025

<https://tarihtetkikleri.com>

DOI Number:10.5281/zenodo.15760902

Araştırma Makalesi/Research Article

Altı ayda bir yayınlanan hakemli, tarih dergisi
A refereed history journal published every six months

Reform ve Yenileşme Sürecinde Darülfünun'dan İstanbul Üniversitesine: Malche Raporu ve Alman Akademisyenler

Elif KOÇ*

Özet

1931 yılında Türkiye'ye davet edilen İsviçre Cenevre Üniversitesi Pedagoji Profesörü Albert Malche, Darülfünun'un yeniden inşası için bir rapor hazırlamıştır. 29 Mayıs 1932 tarihinde hükümete ve Atatürk'e sunulan söz konusu rapor doğrultusunda İstanbul Darülfünun'u kapatılmış yerine İstanbul Üniversitesi açılmıştır. 1933 yılında Almanya'da Adolf Hitler'in iktidara gelerek ırki ve siyasi gerekçelerle akademisyenleri tasfiye ettiği dönem ile Türkiye'nin yabancı hocaları ülkesine davet etmek istediği dönemin aynı olması Türkiye'nin üniversite reformu sürecini şekillendirmiştir. Bu nedenle yabancı hocaların ülkeye davet edilmesi noktasında Alman ve Almanca konuşan bilim insanları ön plana çıkmıştır.

Darülfünun'un tarihsel gelişim sürecinin incelenmesi, eğitimdeki reform hareketlerinin etkilerini ve dönüşümünü kavrayabilmek için kritik bir öneme sahiptir. Bu nedenle çalışmada ilk olarak Cumhuriyet'in kuruluşuna gelinceye değin Darülfünun'un geçirdiği aşamalar ele alınarak tarihsel bir arka plan oluşturulmuştur. Ardından neden üniversite reformuna ihtiyaç duyulduğu, reform sürecinde neden Alman hocaların desteğine başvurulduğu ve bilhassa Alman akademisyenlerin İstanbul Üniversitesi nezdinde eğitime ve ülkemize katkıları Malche Raporu bağlamında incelenmiştir. Bu çerçevede üniversite reformunun istenilen başarıya ulaşip ulaşmadığı tartışılmıştır. Çalışmanın kaynakları arasında, arşiv kaynakları, raporlar, süreli yayınlar, ilgili makale ve kitaplar bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Darülfünun, Malche Raporu, Üniversite Reformu, İstanbul Üniversitesi, Alman Akademisyenler

* Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarih Bilim Dalı, Ankara/TÜRKİYE, elifbnl89@gmail.com, ORCID: 0009-0006-7233-5127.

-Dergimizde yayımlanan makaleler, Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası (CC BY 4.0) ile lisanslanmıştır.

-This work is licensed under Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY-NC 4.0) International License

-Finansman: Herhangi fon veya maddi destek kullanılmamıştır.

-Funding: The author has reported that this study received no financial support

Çıkar Çatışması: Herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Conflicts of interest: The author declares that there are no potential conflicts of interest

Hakem Değerlendirmesi: Bağımsız, çift-kör hakemlik.

Peer Review: External, double-blind

Atıf/Cite: Elif Koç, "Reform ve Yenileşme Sürecinde Darülfünun'dan İstanbul Üniversitesine: Malche Raporu ve Alman Akademisyenler", Tarih Tetkikleri Dergisi, 3/5 (2025), 79-105.

From Darülfünun to Istanbul University: Reform, Modernization, and the Role of the Malche Report and German Academics

Abstract

In 1931, Swiss Pedagogy Professor Albert Malche from the University of Geneva was invited to Türkiye and prepared a report for the reconstruction of Darülfünun. Based on this report, presented to the government and Atatürk on May 29, 1932, the Istanbul Darülfünun was closed, and Istanbul University was established in its place. In 1933, with Adolf Hitler coming to power in Germany and purging academics for racial and political reasons, and at the same time, Türkiye aiming to invite foreign professors to the country, this period shaped Türkiye's university reform process. For this reason, German or German-speaking scholars were particularly prominent in the invitation of foreign professors to the country.

The examination of the historical development process of Darülfünun is crucial for comprehending the impacts and transformations of educational reform movements. Therefore in this study, first, a historical background is provided by examining the stages Darülfünun underwent until the establishment of the Republic. Then, the need for a university reform, why German professors' support was sought during the reform process, and specifically the contributions of German academics to education and to our country, particularly within the context of the Malche Report, are discussed. Within this framework, the success of the university reform is debated. The sources for this study include archival materials, reports, periodicals, related articles, and books.

Key Words: Darülfünun, Malche Report, University Reform, İstanbul University, German scholars.

Giriş

Sokullu Mehmet Paşa'nın ölümünün ardından, Karlofça Antlaşması'nın imzalanmasına kadar devam eden duraklama döneminde, Osmanlı eğitim sistemi diğer alanlarda olduğu gibi Avrupa'nın gerisinde kalmıştır. Medreselerde pozitif bilimlerin askıya alınarak, beşik ulemâlığı sistemi ile eğitimsiz kişilere diploma ve rütbe verilmesi eğitim sisteminin niteliğini yok etmiştir¹.

Genel durum böyle iken, Osmanlı Devleti'nin öncelikle askeri alanda başlattığı reform sürecini, eğitim sisteminde de başlatması kaçınılmaz olmuştur. Eğitim sisteminde yapılan reformlar, Batı'ya karşı üstünlüğün kaybedildiği dönem ile paralel gelişmiştir. Osmanlı eğitim sisteminin Batı eğitim sisteminin gerisinde kaldığının kabullenilmesi ve Batı tarzında eğitim kurumlarının açılması, 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı sonrası olmuştur². Bu bağlamda ilk Darülfünun açma fikri 1845 yılında Sultan Abdülmecid zamanında asker, ulema ve bürokratların katıldığı yedi kişiden oluşan Meclis-i Muvakkat (Geçici Eğitim Meclisi) tarafından yaklaşık on bir aylık bir çalışma sonucu düzenlenen eğitim raporunda yer almıştır. Söz konusu rapor incelendiğinde, Darülfünun'un öncelikli olarak Bab-ı Ali'ye memur yetiştirmeyi hedeflediği görülmektedir³.

1863 yılında açılan ilk Darülfünun, nasıl bir müessese olacağı, mahiyetinin ne olacağı, ne okutulacağı, binasının neresi olacağı gibi sorunlar nedeniyle beklenen sistemli yapıya ulaşamamış ve ilk Darülfünun girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. İkinci Darülfünun, Fransız ekolünün etkisiyle 1869 yılında açılmıştır. Öğretim biçimi hakkında ilkine göre belirli kriterleri olsa da İkinci Darülfünun da ilkinin ötesine geçemeyerek 1872 yılında kapatılmıştır. Üçüncü Darülfünun 1874 yılında bugün anladığımız manada üniversite sistemine daha yakın bir yapıda kurulmuştur. İlk iki girişime nazaran mezun vererek

¹ Taner Timur, *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2000, s. 50-52.

² Emre Dölen, *Türkiye Üniversite Tarihi 1, Osmanlı Döneminde Darülfünun 1863-1922*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009, s. 47.

³ Ekmeleddin İhsanoğlu, *Fenler Evi Darülfünun Müslüman Dünyasının İlk Modern Üniversitesi*, Doğan Kitap, İstanbul 2021, s. 66-80.

daha başarılı olan Üçüncü Darülfünun, tasarruf gerekçesiyle 1881 yılında tamamen kapatılmıştır. Söz konusu girişimlerin başarısız olmasının en önemli nedeni, eğitim sisteminin gerekli alt yapısının olmaması ve ülkedeki gerek siyasi gerek mali sıkıntılar nedeniyle eğitimde sürekliliğin sağlanamamasıdır⁴. Hem iç hem de dış atmosferin oldukça sıkıntılı olduğu bu yıllarda, uzun bir süre Darülfünun açma girişiminde bulunulmamıştır⁵.

Son Darülfünun (Darülfünun-ı Şâhâne) 1900 yılında II. Abdülhamid'in emriyle, Ahmed Zühdi Paşa (Maarif Nazırı) tarafından açılmıştır. Meşrutiyet'in ilanı ile Darülfünun-i Osmani (İstanbul Darülfünunu) adını alan son Darülfünun'un, Osmanlı Devleti'nin sona ermesi ve Cumhuriyet'in kurulmasının ardından genç Cumhuriyet'in getirdiği çağdaş anlayış çerçevesinde ıslah edilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu amaçla 1931 yılında İsviçreli Profesör Albert Malche ülkeye getirilmiş ve kendisinden detaylı bir rapor hazırlaması talep edilmiştir. Malche, detaylı incelemeler sonucunda Darülfünun'un mevcut durumunu ve neler yapılması gerektiğini ortaya koyan raporunu 29 Mayıs 1932'de hükümete ve Atatürk'e sunmuştur. Atatürk, Malche'nin raporunu detaylı şekilde incelemiş ve üniversite reformuna giden süreç başlamıştır. 1933 yılına kadar önemli bir değişikliğe uğramayan Darülfünun'un, üniversite eğitimi düzeyinde beklentiyi karşılayamaması, köklü bir değişimi kaçınılmaz kılmıştır. İnkılâpların hız kazandığı söz konusu dönemde, eskiye dair izlerin silinmek istenmesi durumunun, aslında üniversite reformunun ideolojik tarafını ortaya koyduğuna dair görüşler de bulunmaktadır. Bu çerçevede 1933 yılında İstanbul Darülfünunu kapatılmış, yerine İstanbul Üniversitesi açılmıştır. Yeni üniversitenin akademik kadroları da yenilenmek istenmiştir. Cumhuriyet rejimine ve Atatürk İnkılâpları'na karşı hocaların tasfiyesi, söz konusu süreci şekillendirmiştir. Çünkü yeni rejime ve Cumhuriyete sıkı sıkıya bağlı kişiler yetiştirmek, eğitim sisteminin en önemli amaçlarından olmuştur. Bu noktada hem yetersizlikleri hem de ideolojileri nedeniyle tasfiye edilen hocaların yerine Malche'nin de raporunda tavsiye ettiği üzere yabancı hocaların getirtilmesi gündeme gelmiştir⁶.

1933 yılında Almanya'da Adolf Hitler'in iktidara gelerek ırki ve siyasi gerekçelerle akademisyenleri tasfiye ettiği dönem ile Türkiye'nin yabancı hocaları ülkesine getirtmek istediği dönemin aynı olması Türkiye'nin işini kolaylaştırmıştır.

Bu çalışmada ilk olarak Darülfünun'un doğuşu ve geçirdiği aşamalar anlatılacaktır. Ardından, Albert Malche'nin raporu doğrultusunda üniversite reformu ele alınarak Almanca konuşan ve bilhassa Almanya'dan gelen bilim adamlarının beklenen katkıyı sağlayıp sağlayamadıkları tartışılacaktır.

1. Darülfünun'un Kuruluş Hazırlıkları

18. ve 19. yüzyılların her alanda belirleyici unsuru haline gelen Sanayi Devrimi, ülkelerin eğitim sisteminin de belirleyicisi olmuştur. Sanayileşme öncesi, tezgâh usulü çalışan, çırak-kalfa-usta usulüyle işleyen düzen, Sanayi Devrimi ile uzmanlaşmayı gerektiren bambaşka bir düzene evrilmiştir. Osmanlı eğitim sistemi bu dönemde, yeni düzenin ve makineleşmenin gereksinimlerini yerine getirecek seviyede kalifiye eleman yetiştirecek vasfa sahip değildir⁷. Mevcut geleneksel Osmanlı eğitim sistemi, Medreseler, Sıbyan Mektepleri ve Enderun Mektebi'nden oluşmaktadır. Başta askeri anlamda reform düşüncesinin

⁴ 1881 yılı Mayıs ayında Tunus Fransa tarafından işgal edilmiş, 27-29 Haziran 1881 tarihinde kurulan Yıldız Mahkemesi'nde Sultan Abdülaziz'i öldürmekle suçlanan sanıklardan dokuz saray görevlisi idam edilmiş, 2 Temmuz 1881'de Yunanistan'a bir kısım toprak verilmiş, 20 Kasım 1881'de Deyun-u Umumiye İdaresi kurulmuştur.

⁵ İhsanoğlu, *age.*, İstanbul 2021, s. 93-97, 112-116.

⁶ İhsanoğlu, *age.*, İstanbul 2021, s. 136-139, 201-227.

⁷ İlhan Tekeli, "Cumhuriyet Öncesinde Üniversite Kavramının Ortaya Çıkışı ve Gerçekleştirilmesinde Alınan Yol", *Türkiye'de Üniversite Anlayışının Gelişimi (1861-1961)*, Der. Namık Kemal Aras, Emre Dölen ve Osman Bahadır, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, İstanbul 2007, s. 19-20.

gelişmesi ve teknik eğitim ihtiyacının ortaya çıkmasıyla birlikte askeri okullar açılmıştır⁸. Askeri kurumların dışında, Tanzimat sonrası mesleki-teknik eğitim ve yükseköğrenim alanının açılan okullar ise şunlardır: Dârümuallimîn (1884), Mülkiye Mektebi (1859), Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye (1866), Hukuk Mektebi (1880) ile gayrimüslimlere ait yabancı okullar⁹.

İlk defa bir yükseköğretim kurumu kurulması fikri ise Tanzimat döneminde Mustafa Reşit Paşa ile ortaya çıkmıştır¹⁰. Bu kuruma “fenler evi” anlamına gelen “Darülfünun” adı verilerek medreselerden daha farklı bir anlayış ile kurulduğuna vurgu yapılmak istenmiştir. Halkın eğitiminden yola çıkılarak, her türlü ilmi bünyesine barındıran bir kurum inşa edilmek istenmiştir. 1845 yılında Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye tarafından ulema, asker ve bürokratlardan oluşan yedi kişilik Meclis-i Muvakkat adında geçici bir Meclis kurulması kararlaştırılmıştır. Söz konusu Meclis eğitim reformunun hangi zemin üzerine inşa edileceğinin esaslarını ortaya koyarak bir rapor hazırlamış, eğitim sistemini ilk, orta ve yükseköğretim olmak üzere üçe ayırmıştır. Hazırlanan raporda, kurulacak Darülfünun ile öncelikle Bab-ı Aliye iyi hizmet edecek memur yetiştirilmesinin amaçlandığı vurgulanmıştır. Bu minvalde Darülfünun, öğrencilerin yatılı olarak kalabilecekleri, masraflarının tamamen devlet tarafından karşılanacağı bir kurum olarak tasarlanmıştır¹¹.

2. Darülfünun’un İlk Adımları (Birinci Darülfünun)

Kasım 1846’da kurulan daimi eğitim Komisyonu Meclis-i Maarif-i Umumiye, Darülfünun binasının yapımı için İtalyan mimar Gaspere Fossati ile anlaşma sağlamıştır. Avrupa üniversitelerine benzer, 125 odalı, yatakhaneli gösterişli bir bina inşa edilmesi talep edilmiştir. Binanın yaklaşık yirmi yıla yakın bir zamanda tamamlanması ve buraya ciddi miktarda para harcanması üzerine devrin Vakanüvisi Ahmet Lütfi Efendi, Avrupa’dan getirtilen mimara ödenen para ile birçok binanın yapılabileceği yorumunda bulunmuştur¹². Darülfünun binasının tamamlanması oldukça uzun sürmüştür. Bu nedenle Sadrazam Keçecizade Fuad Paşa, Darülfünun’un binasının tamamlanan kısmında derse başlanılmasını uygun görmüştür. Böylece Darülfünun’da ilk ders, 1863 yılında inşaatın tamamlanan kısmında halka açık şekilde, üç yüz kişinin katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Çok yoğun ilgi gören bu ders, Derviş Paşa tarafından verilen elektrik üzerine bir fizik dersidir¹³. İnşaat devam ederken, Darülfünun’da okutulacak ders kitapları için de harekete geçilmiş ve 1851’de Encümen-i Daniş kurulmuştur. Kendisinden beklenen görevi yerine getiremeyen Encümen-i Daniş, ilk dersin verildiği gün bir tek kitap bile ortaya koyamamıştır¹⁴. İnşaat 1865 yılında tamamlanabilmiştir. Halka açık devam eden dersler, Hikmet-i Tabîye (Fizik), Kimya, Hikmet-i Tarih, Tarih-i Tabîi ve Coğrafya-yı Tabîi olmak üzere beş alanda sürdürülmüştür¹⁵.

Darülfünun binasının Maliye Nezareti’ne tahsis edilmesinin ardından daha küçük bir bina inşa edilerek eğitimlere burada devam edilmesine karar verilmiştir. Yeni binanın inşaatı tamamlanıncaya kadar geçici olarak Çemberlitaş’taki Nuri Paşa konağında eğitime devam edilmiştir. Ancak 8 Eylül 1865’te Hoca Paşa yangınında Nuri Paşa konağı da yanmıştır. Söz konusu yangında Avrupa’dan getirtilen kitaplar ve eğitim materyalleri de hasar görmüştür. Böylece ilk Darülfünun’un eğitimi sona ermiştir¹⁶.

⁸ Askeri kurumlar: Hendesehane (1734), Mühendishane-i Bahri-i Hümayun (1773), Mühendishane-i Berri-i Hümayun (1796), Mekteb-i Tıbbiye (1827) ve Mektebi-i Harbiye (1834).

Tanzimat sonrası açılan diğer eğitim kurumları: İbtidai Mektepler, Rüşdiye Mektepleri (1834), İdadiler, Sultaniler.

⁹ Ahmet Cihan, *Osmanlı’da Eğitim*, 3F Yayınevi, İstanbul 2007, s. 17.

¹⁰ Dölen, *age.*, Cilt 1, s. 47-48.

¹¹ Ekmeleddin İhsanoğlu, “Darülfünun”, *Türkiye DİA*, Cilt: 8, İstanbul 1993, s. 521.

¹² Ekmeleddin İhsanoğlu, “Darülfünunun Tarihçesine Giriş”, *Belleten*, , Cilt: 54, Sayı: 210, 1990, s. 706.

¹³ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000 – M.S. 2011*, Pegem Akademi, Ankara 2011, s. 168.

¹⁴ İhsanoğlu, *agm*, s. 702.

¹⁵ Dölen, *age.*, Cilt 1, s. 72.

¹⁶ İhsanoğlu, *agm*, s. 712-713.

Eğitim sisteminin temelinden gelen yetersizlikler ve derslerin halka açık bir şekilde her eğitim seviyesinden insanı hedef alarak yapılması, bazı sıkıntıları da beraberinde getirmiştir. Dersi verenlerin üst düzey devlet memuru olması, halk ile yönetici grup arasındaki uçurumu da ortaya koymuştur. Yönetici kadro halkı derse ilgisiz olmak noktasında eleştirilirken, halk ve bazı hocalar da eğitimin uzman hocalar tarafından verilmemesini eleştirmiştir. Eğitimlerin ön bir hazırlık olmadan direkt halka açık şekilde uygulanması, ilk Darülfünun'un başarısız olmasının en önemli nedeni olmuştur¹⁷.

3. İkinci Darülfünun (Darülfünun-ı Osmanî)

Darülfünun binasının Maliye Nezareti'ne tahsis edilmesinin ardından, 1865'te daha küçük yeni bir bina inşa ettirilmesine karar verilmiştir¹⁸. 1869 yılı çıkarılan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin, 79-128 arasındaki maddeleri Darülfünun ile ilgilidir. Söz konusu Nizamname'nin oluşturulmasında ve İkinci Darülfünun girişiminde Fransız Eğitim Bakanı Victor Duruy etkili olmuştur. Darülfünun'un kuruluşu, mahiyeti, programı, öğretim üye ve yardımcılarının hakları, tayin ve terfi şartlarına ait esaslar, öğrencilerin kayıt işleri, müderrislik imtihanları, devamlarının kontrolü, Darülfünun'un mali idaresi, kurulacak kütüphane ve laboratuvarlar da yine aynı nizamname ile düzenlenmiştir¹⁹.

Nizamname'de Darülfünun'un adı, Darülfünun-ı Osmani olarak düzenlenmiştir. Müdürlüğüne Gavur Tahsin olarak da bilinen Tahsin Efendi getirilmiştir²⁰. Darülfünun dersleri 1870 senesinde aralıksız devam etmiş, Ramazan ayı boyunca on dört ilim dalında halka açık konferanslar verilmiştir. Modern teknoloji ve bilimin birçok dalında halkın bilgilendirilmesi amaçlanmıştır. Darülfünun'a geçebilecek düzeyde öğrencilerin medreselerde yetiştirilememesi nedeniyle oluşan talebe yetersizliği, maddi imkânsızlıklar, ders programının giderek basitleştirilmesi, ders verecek hocaların bulunamaması nedeniyle ikinci girişim de başarılı olamamıştır²¹. Darülfünun-ı Osmani'nin neden kapatıldığına dair bazı iddialar ortaya atılsa da tam olarak sebep bilinmemektedir.

Cemalettin Afgani, 1870 senesinde halka açık bir konuşmada “nübüvvetin bir sanattır” demesinin yani peygamberliği bir sanat olarak tanımlamasının ardından, dine ve ilme aykırı söylemlerde bulunduğu gerekçesiyle tepki toplamıştır. Bu tepkinin Şeyhülislam Hasan Fehmi Efendi önderliğinde toplanan bir grup tarafından gerçekleştirildiği iddia edilmiştir. Oysaki Cemalettin Afgani'nin, II. Abdülhamit'in panislamist politikasına katkılar sağladığı bilinmektedir²². İkinci Darülfünun'un bu nedenle kapatıldığı söylense de bu hadiseden sonra 1873 senesine kadar yaklaşık iki sene daha kesintisiz eğitime devam edilmiştir. Okulun kapatılmasında Viyana elçisi Şekip Efendi'nin Avusturya'da monarşinin yıkılmasında üniversitelerin belirleyici olduğuna dair yazdığı yazının da etkili olduğu söylenmektedir²³.

Darülfünun'da okutulmakta olan derslerin Dârülmuallimîn, Dârülmuallimât, Mektebi Mülkiye ve İdadiler gibi mesleki eğitim veren orta dereceli mekteplerde okutulması, Darülfünun'a olan talebin azalmasına ve meslek okulu tarzındaki bu okulların ebeveynler tarafından tercih edilmesine neden olmuştur²⁴.

¹⁷ Dölen, age., Cilt 1, s. 76-78.

¹⁸ Binanın inşası için yabancı bir mimar yerine Ali Vasfi Kalfa görevlendirilmiş ve inşaat 1869 yılında tamamlanmıştır.

¹⁹ Taner Timur, “Türk Üniversitesinin Doğuşu İstanbul Üniversitesi: Medreseden Darülfünuna”, *Cumhuriyetin İlk Yıllarından Günümüze Dil, Kültür, Eğitim*, Der. Nazife Güngör, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi, Ankara 2007, s. 297.

²⁰ Tahsin Efendi Paris'teki Mekteb-i Osmani'de 1857 yılında hocalık yapmıştır. Bu nedenle “Hoca” olarak da anılmaktadır.

²¹ Dölen, age., Cilt I, s. 120-125.

²² Timur, age., s. 113-114.

²³ Özgür Türkoğlu, “Darülfünun'dan İstanbul Üniversitesine Osmanlı'da İlk Üniversitenin Tarihçesi”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 12, 2023, s. 1753.

²⁴ İhsanoğlu, age., s. 736.

Darülfünun-ı Osmani'nin Fransız modeli örnek alınarak hazırlanmış bir Nizamname ile düzenlenmiş olması, söz konusu dönemde yabancı ekollerin diğer alanlarda olduğu gibi Türk eğitim sistemi üzerinde de etkili olduğunu göstermektedir.

4. Üçüncü Darülfünun (Darülfünun-ı Sultani)

Sanayi Devrimi sonrası yaşanan gelişmeler ve teknolojik ilerlemeler devletin mühendis ihtiyacını da gün yüzüne çıkarmıştır. Darülfünun girişimi üçüncü defa Galatasaray Sultanisi (Mekteb-i Sultani) üzerinden olmuştur. Müfredat açısından incelendiğinde, Mekteb-i Sultani'nin ileri sınıflarına hukuk ve mühendislik dersleri eklendiği görülmektedir. 1874'te ise hukuk ve mühendislik (Mühendisîn-i Mülkiyye) iki ayrı yükseköğretim kurumu haline getirilmiş ve aynı yıl Darülfünun-ı Sultani adıyla müstakil bir okul olarak açılmıştır²⁵. Üniversitede Türkçe ders verecek hoca yetersizliği nedeniyle eğitim dili Fransızca olmuştur. Bu nedenle, Darülfünun-ı Sultani'ye çoğunlukla Galatasaray Sultanisi mezunları devam edebilmiştir²⁶.

Darülfünun-ı Sultani, bugün anladığımız manada üniversite sistemine daha yakın bir yapıda kurulmuştur. İlk iki girişime nazaran mezun vererek daha başarılı olan Üçüncü Darülfünun, 1877'de hukuk ve mühendislik ardından edebiyat şubelerinin kapanmasını takiben, tasarruf gerekçesiyle 1881 yılında tamamen kapatılmıştır²⁷.

5. Darülfünun-ı Şâhâne

Darülfünun-ı Sultani'nin de kapanarak Darülfünun girişiminin üçüncü kez başarısız olması, tartışmaları da beraberinde getirmiş ve 1896 yılına kadar bir daha Darülfünun açma girişiminde bulunulmamıştır. Bu noktada eğitim sistemindeki süreklilik sorunu karşımıza çıkmaktadır. Yeterli sayıda ortaöğretim kurumunun olmaması, üniversiteye geçebilecek nitelikte öğrenci yetiştirilmesine engel olmaktadır. II. Abdülhamid, Osmanlı Devleti'nde eğitim alanına en çok yatırım yapan padişahlardan biri olmuş ve birçok okul açılmasını sağlamıştır. Nitekim II. Abdülhamid döneminde rüşdiyelerin sayısı 250'den 600'e, idadilerin sayısı ise 5'ten 104'e çıkarılarak yeni bir Darülfünun açılması için gerekli zemin hazırlanmak istenmiştir²⁸. Darülfünun-ı Şahane'nin açılmasında Mehmed Said Paşa'nın (Sadrazam Küçük Said Paşa) II. Abdülhamid'e sunduğu rapor da etkili olmuştur. Söz konusu raporda yükseköğretim tahsili için Avrupa'ya giden öğrencilerin kontrol altında tutulamadıkları, yeni fikir akımlarından etkilenecek Sultan'a olan bağlılıklarının azaldığı ifade edilmektedir. Yurtiçinde açılacak bir Darülfünun ile öğrencilerin ahlaklarının ve Sultan'a bağlılıklarının korunabileceği vurgulanmıştır²⁹. Bu raporun ardından Darülfünun-ı Şâhâne Nizamnâmesi çıkarılmıştır.

Söz konusu Nizamname çerçevesinde, 12 Ağustos 1900 tarihinde Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkışının 25.yılında görkemli bir törenle Darülfünun-ı Şahane açılmıştır. 12 Ağustos 1900 aynı zamanda İstanbul Üniversitesi'nin de resmi açılış tarihidir. Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi ile karşılaştırıldığında, Darülfünun-ı Şâhâne Nizamnâmesi'nin üniversitenin idari ve ilmi özerkliğine son verdiği, alınacak öğrenci sayısını sınırladığı görülmektedir. Yine söz konusu Nizamname ile Maarif-i Umumiye Nezâreti'nin denetimi altına giren Darülfünun'da eğitim müfettişleri, dersleri kontrol ederek hem öğrencileri hem de hocaları tedirgin etmiştir. II. Abdülhamid'in kontrolcü yaklaşımı düşünüldüğünde bu gelişme şaşırtıcı

²⁵ Türkoğlu, *agm.*, s. 1754.

*Mühendisîn-i Mülkiyye ilk öğretim yılının ardından Turuk-u Maâbir Mektebi adını almıştır.

²⁶ İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1993, s. 64.

²⁷ Tekeli-İlkin, *age*, s. 72.

²⁸ Ömer Faruk Yelkenci, *Türk Modernleşmesi ve II. Abdülhamid'in Eğitim Hamlesi*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2010, s. 125.

²⁹ Tekeli, *age.*, s. 34 ve Dölen, *age.*, Cilt 1, s. 267-268.

değildir. Denetimin sıkılaştırılması ve yaratılan baskı ortamı, söz konusu baskıyı yıkmak noktasında revizyonistleri birleştiren bir çatı yaratmıştır³⁰. Hatta 1933 Üniversite reformu ile tasfiye edilen bazı hocalar, dönemin baskıcı koşullarına rağmen Darülfünun’u bir hürriyet ortamı olarak nitelendirmiştir. Böylece Meşrutiyet’in ilanına giden yola girilmiştir.

5.1. II Meşrutiyet Yıllarında Darülfünun (Darülfünun-ı Osmani)

II. Meşrutiyetin ilan edilmesinin ardından İttihat ve Terakki’nin iktidara gelmesiyle Darülfünun-ı Şahane’nin adı, Darülfünun-ı Osmani olarak değiştirilmiş ve öğrenci sayısındaki sınırlamalar kaldırılmıştır³¹. Darülfünun’un ıslahı yönünde çalışmalar yapılmış, kadrolar değiştirilmek istenmiş, yabancı hocaları ülkeye getirme, fakülte dergileri çıkarma yoluna gidilmiştir. Ancak siyasi istikrarsızlık nedeniyle yönetici kadronun sık sık değişmesi, yapılmak istenen reformların da önüne set çekmiş ve istenilen gelişme kaydedilememiştir. Bu yıllarda öğrenci hareketlerinin de giderek siyasallaştığı görülmektedir. Bilhassa Tıp Fakültesi, 85 maddelik “Darülfünun Tıp Fakültesi ve Şuabâtı Nizamnâmesi”ni yayınlayarak Darülfünun bünyesinde kendine has özerk bir yapı haline gelmiş ve tüzel kişiliğini ilan etmiştir. Her fakültenin kendi değişim talepleri doğrultusunda hareket etmesi, Darülfünun’un bütünlüğüne zarar vermiştir³².

5.2. İnâs Darülfünunu

II. Meşrutiyet döneminde kız İnâs İdadi ve Sultanileri’nin (Kız Lisesi) sayısının artmasına paralel olarak kadın öğretmen ihtiyacında da artış yaşanmıştır. Bu bağlamda kadınların üniversiteye girişinin yolları aranmaya başlanmıştır. Böylece ilk çare olarak “hanımlara özgü serbest dersler” açılması düşünülmüştür³³. Daha sonra serbest derslere katılan kızların, Maarif Nezareti’ne İnâs Darülfünunu açılması yönündeki başvuruları olumlu karşılanmış, serbest dersler kaldırılarak 12 Eylül 1914’te İnâs Darülfünunu kurulmuştur³⁴.

1919 yılında İnâs Darülfünunu, Darülfünun’a bağlansa da kız-erkek öğrenciler sabah ve öğleden sonra olmak üzere iki ayrı oturumda ders yapmıştır. 1919 yılı İnâs Darülfünunu’nun fiilen ortadan kalktığı tarihtir. Ancak 1921 senesinde kız öğrencilerin kendilerine ayrılan ders saatlerini boykot ederek erkekler ile aynı derslere girmeye başlamasıyla birlikte İnâs Darülfünunu, Darülfünun Divanı tarafından hukuken de ortadan kaldırılmıştır³⁵.

6. I. Dünya Savaşı Yıllarında Darülfünun

İttihat ve Terakki hükümetinin başa gelmesiyle Osmanlı ve Almanya arasında askeri ve ekonomik anlamda derinleşen işbirliği, eğitim alanına da taşınmak istenmiştir. Bu bağlamda Enver Paşa, savaş başladıktan hemen sonra Alman eğitim modelinin ülke içinde uygulanmasına karar vermiştir. Bu yolda bir “Alman Eğitim Enstitüsü” kurmak üzere Prof. Dr. Franz Schmidt Türkiye’ye getirilmiştir³⁶. Osmanlı

³⁰ Mehmet Saray, *İstanbul Üniversitesi Tarihi (1453 – 1993)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1996, s. 50 ve Timur, *age.*, s. 301.

³¹ Darülfünun-ı Osmani 1913 yılında İstanbul Darülfünunu adını almıştır. I. Dünya Savaşı sonrası Mütareke Döneminde (1918-1922) yeniden Darülfünun-ı Osmani adı kullanılmış, 1922 yılı itibarıyla 1933 Üniversite Reformuna kadar yeniden İstanbul Darülfünunu adını almıştır.

³² Emre Dölen, “II. Meşrutiyet Döneminde Darülfünun”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, Cilt: 10, Sayı: 1, 2008, s. 1-4.

³³ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Hayatım*, Globus Dünya Basımevi, İstanbul 1998, s. 222.

³⁴ İnâs Darülfünunu, Edebiyat, Riyaziyat ve Tabiiyat olmak üzere üç şube şeklinde tasarlanmıştır. Öğrenim süresi üç yıl olarak belirlenmiştir. 1916 yılına kadar kız ve erkekler aynı koridorlardan giriş-çıkış yapabilirken, daha sonra hoş karşılanmayan bu durum nedeniyle İnâs Darülfünunu Cağaloğlu’nda bulunan eski hukuk mektebi binasına taşınmıştır.

³⁵ Dölen, *agm*, s. 25-29.

³⁶ Schmidt, 1 Mart 1915’de Maarif Nezâreti Müşaviri olarak göreve başlamıştır.

eğitim sistemine Fransız ekolü yerine Alman ekolü yerleştirilmesi amaçlanmış, bu yolda Maarif Nazırı Şükrü Bey ile yoğun bir şekilde çalışılmıştır. Böylece “Alman Eğitim ve Kültür Enstitüsü” kurulmuştur³⁷. 31 Ağustos 1331 [13 Eylül 1915] (11 kişi), 28 Eylül 1331 [11 Ekim 1915] (4 kişi), 17 Teşrin-i Evvel 1331 [30 Ekim 1915] (İstanbul’da bulunan iki Alman diplomat), 5 Teşrin-i Sani 1331 [18 Kasım 1915] (İstanbul Müze-i Hümayun’da görevli 1 kişi- Eckhard Unger) olmak üzere toplamda 18 Alman hoca, dört irade beyanı (irâde-i seniyye) ile Türkiye’de görevlendirilmiş ve sözleşmeleri yapılmıştır³⁸.

1918 yılına değin toplamda 20 müderris Türkiye’de görev yapmıştır³⁹. Ancak gelen hocalar ve öğrenciler arasında lisan problemi ortaya çıkmıştır. Hocalar tercümanlar vasıtasıyla öğrencilerle iletişim kurabilmiştir⁴⁰. Bu yöntem ile derslerin ne kadar verimli olabildiği ise tartışma konusudur. Bir başka problem de Alman hocalar ve Türk hocalar arasında yaşanan anlayış farklılığı olmuştur. Alman hocalar üniversitenin özerk bir yapıda olması gerektiğini savunmuştur. Alman hocalar tarafından söz konusu hususun dile getirilmesi, Darülfünun’da ıslahat yapılması gerekliliğini göstermesi açısından kıymetli olmuştur. Nitekim 1919 senesine gelinip I. Dünya Savaşı’nın bitmesinin ardından, Damat Ferit Paşa hükümeti Darülfünun-ı Osmanî Nizamnamesi’ni çıkararak, Darülfünuna bilimsel özerklik tanımıştır. Söz konusu Nizamname ile İttihat ve Terakki mensubu hocalar üstü örtülü gerekçelerle tasfiye edilmiştir. Bilimsel özerklik verilse de hocaların atamalarında izlenecek usul nedeniyle üniversitenin özerkliğine gölge düşürülmüştür. 1919-1921 yılları arasında Darülfünun’un, gelişip mevcut ihtiyaçlara cevap verebilmesi için tüzel bir kişiliğe sahip olması gerektiği fikri giderek güçlenmiştir. Bu doğrultuda 12 Ağustos 1922’de Darülfünun’a “Darülfünun’un Şahsiyet-i Hükmiyesi Hakkında Kararname” ile sınırlı bir tüzel kişilik verilmiştir. Yani Nizamname’ye göre Darülfünun’u oluşturan Hukuk, Tıp, Edebiyat ve Fünun Medreselerine bağış kabul etme ve sınırlı idari işlemleri yapma yetkisi verilmiştir⁴¹. Ancak 23 Nisan 1920’de kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), 29 Nisan 1920 tarihinde Hıyanet-i Vataniye Kanunu’nu kabul etmiş, İstanbul Hükümeti’nin yaptığı işlemleri geçersiz saymıştır. 7 Haziran 1920 tarihinde kabul edilen bir yasa ile de 16 Mart 1920’den sonra TBMM onayı alınmaksızın İstanbul Hükümeti tarafından yapılmış ve yapılacak her türlü antlaşmanın geçersiz sayılacağı ilan edilmiştir⁴². Bu çerçevede değerlendirildiğinde, 12 Ağustos 1922 tarihinde Darülfünuna verilen tüzel kişiliğin geçerli olup olmadığı hususu da tartışmalı bir hale gelmektedir.

7. Reforma Giden Süreç: Milli Mücadele Ve Cumhuriyet Dönemi Darülfünun

I. Dünya Savaşı’nın ardından Mondros Ateşkes Antlaşması’nın ilgili hükümlerine dayanarak, İtilaf Devletleri tarafından Anadolu’ya başlayan işgaller ile Türk Milli Mücadele Hareketi başlamıştır. Bir yandan ülkenin kurtuluşu için cephelede savaşlar sürerken, savaş sonrası her manada tahrip edilen ülkenin yeniden inşası için girişimler başlamıştır. Bu çerçevede eğitim alanında da önemli girişimlerde bulunularak, I. TBMM İcra Vekilleri Heyetinde Maarif Vekilliği’ne de yer verilmiş ve İlk Maarif Vekili Dr. Rıza Nur olmuştur. Milli Mücadele dönemi eğitim çalışmaları, Millî Mücadele’nin kazanılması ve halkın bilinçlendirilmesi üzerine yoğunlaşmıştır. Cephelede verilen savaşın kalıcılığının sağlanmasının, halkın emperyalizm karşısında bilinçlendirilmesi ve halka milli bilincin aşılmasına bağlı olduğu gerçeği anlaşılmıştır. Bu kapsamda Sakarya Savaşı sırasında Mustafa Kemal tarafından, 15 Temmuz 1921’de

³⁷ Dölen, *agm*, s. 29.

³⁸ Emre Dölen, “II. Meşrutiyet Döneminde Darülfünun”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, Cilt: 10, Sayı: 1, 2008 ve Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İ.MMS, 200/15,4 Zilkade 1333 (13 Eylül 1915); BOA, İ.MMS, 200/29, 2 Zilhicce 1333 (11 Ekim 1915); BOA, İ.MMS. 200/34, 21 Zilhicce 1333 (30 Ekim 1915), İ.MMS, 201/1, 10 Muharrem 1334 (18 Kasım 1915). Hocaların isimleri ve çalışma alanları hakkında detaylı bilgi için Ek-2’ye bakınız.

³⁹ Horst Widmann, *Atatürk ve Üniversite Reformu*, Çev. Aykut Kazancıgil ve Serpil Bozkurt, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000, s. 62-63.

⁴⁰ Baltacıoğlu, *age.*, s. 227.

⁴¹ Dölen, *age.*, Cilt 1, s. 555-559.

⁴² Temuçin Faik Ertan, *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyet Tarihi*, Siyasal Yayın Dağıtım, Ankara 2020, s. 109.

Birinci Maarif Kongresi toplanmıştır. 180 kişiden fazla kadın ve erkek eğitimcinin katıldığı konferansta köhne usullerin terkedilerek, eğitimde milli bilincin ve eğitimin modernleştirilmesinin önemi vurgulanmıştır⁴³. Bu anlayış çerçevesinde eğitim alanında bir dizi yenilikler yapılmıştır⁴⁴.

Eğitimde yapılan yenilik çalışmalarının en önemlilerinden biri de yükseköğretim alanında olmuştur. Yükseköğretim alanında da inkılâp yapılması gerektiğine dair haberler basında yer almıştır⁴⁵. İstanbul Darülfünunu'nun tüzel kişiliği meselesi de önemli bir tartışma konusu olmuştur. İstanbul Hükümeti'nin varlığının sona ermesine yakın zamanlarda İstanbul Hükümeti Darülfünun'a kısmi bir özerklik tanıdıysa da, söz konusu karar Ankara Hükümeti tarafından kabul edilmemiştir⁴⁶. Üniversiteye özerklik verilmesi demokrasi açısından da önemli bir unsur olduğundan, Cumhuriyet'in ilanının ardından 21 Nisan 1924 tarihli 493 sayılı "*İstanbul Darülfünunu'nun Şahsiyeti Hükmiyesi Hakkında Kanun*" ile İstanbul Darülfünunu'na tüzel kişilik verilmiş ancak detaylı bir düzenleme yapılmamıştır. Kamu iktisadi kuruluşlarına uygulanan kanun hükümlerine uygun olarak kamu bütçesine tabi tutulmuştur⁴⁷. 7 Ekim 1925 tarihli *İstanbul Darülfünunu Talimatnamesi* vasıtasıyla İstanbul Darülfünunu'na bilimsel ve idari özerklik tanınmış ve medreseler fakülte ismini almıştır. Dönemin modern üniversitelerinde uzlaşma ve tartışma yoluyla sağlanan özerklik müessesesi, Türkiye'de bir kanun ile doğrudan uygulanabilmiştir⁴⁸.

1930'lu yıllara kadar geçen süreçte Üniversite'ye özerklik tanınması, uyumlaştırılması ve durum raporları hazırlaması üzere birtakım yabancı uzmanların ülkeye getirilmesi dışında önemli değişikliklere gidilemediği görülmektedir. Bu çerçevede, modern Türkiye'ye uyum sağlayabilecek, modern eğitim sistemine uygun öğretim üyelerinin nasıl yetiştirilebileceği konusunda fikir almak amacıyla Columbia Üniversitesi'nden John Dewey Türkiye'ye davet edilmiş ve detaylı bir rapor hazırlamıştır. 19 Temmuz 1924 tarihinde Türkiye'ye gelen Dewey Atatürk dâhil birçok kişi ile de görüşerek: 1. *Program*, 2. *Maarif Vekilliği Teşkilâtı*, 3. *Muallimlerin yetiştirilmesi ve terfihi*, 4. *Muallimlerin yetiştirilmesi*, 5. *Mektep sistemi*, 6. *Sıhhat ve Hıfzıssıhha*, 7. *Mektep inzibatı*, 8. *Muhtelif mevat bölümlerinden oluşan bir rapor* hazırlamıştır. Söz konusu raporda, Darülfünun'a verilecek bütçe de ele alınmıştır⁴⁹. Ardından 1925 yılında Türkiye'ye davet edilen Alfred Kühne temel eğitimin zorunluluğu üzerinde durmuştur. Yabancı ülkelerden davet edilen ve incelemeler yaparak konferans veren kişi sayısı yaklaşık yirmiye ulaşmıştır. Bu isimlerden bazıları ve çalışma alanları ise şunlardır⁵⁰: Erey, G. Stiehler ve Ernest Egli (1926) el işleri, iş okulu ve öğretimi, Bay ve Bayan Ruetelet (1927) mesleki öğretim, Bayan Boccard ve Oldenburg (1927) ev işleri öğretimi, Omer Buyse (1927) teknik eğitim konularında inceleme, Adolphe Ferrière (1928) okullarda inceleme yapma.

Getirilen uzmanlar dikkate alındığında Cumhuriyet yönetiminin, temel eğitimin yanı sıra mesleki eğitime de önem verdiği görülmektedir. Mesleki eğitim marifetiyle ülke ekonomisinde üretime katkı sağlayacak bireyler yetiştirilmesi planlanmıştır. Keza yukarıda bahsi geçen Dewey raporunda da bu hususa atıflarda bulunulmuştur.

Dönemin Maarif Vekili Mustafa Necati, yabancı uzmanların hazırladığı raporları da dikkate alarak Darülfünun'a verilen bütçe hakkında Meclis'te konuşmalarda bulunmuş ve Darülfünun'un bütçedeki

⁴³ Yenel Ünal, "Maarif Vekaleti", *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/maarif-vekaleti/>, [Erişim Tarihi: 28.06.2024].

⁴⁴ 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Türkiye sınırları dâhilinde bulunan, özel vakıflar tarafından idare edilen okullarda dâhil olmak üzere bütün okullar Maarif Vekâlet'ine bağlanmıştır. Din eğitiminin devam ettirilmesi için İstanbul Darülfünunu bünyesinde bir İlahiyat Fakültesi açılmıştır. Mustafa Necati (Uğural) 'nin vekil olduğu dönemde hızlandırılan çalışmalar ile 1 Kasım 1928 tarihinde 1353 sayılı kanunla "Yeni Türk Alfabesi" kabul edilmiştir.

⁴⁵ *Darülfünun Üniversite İsmi Alacak*, Cumhuriyet, 3 Mart 1933.

⁴⁶ Baltacıoğlu, age., s. 267.

⁴⁷ Toktamış Ateş, *Üniversitelerimiz ve Demokrasi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007, s. 14.

⁴⁸ İlber Ortaylı, *Gelenekten Geleceğe*, Ufuk Kitapları, İstanbul 2002, s. 73.

⁴⁹ John Dewey, *Türkiye Maarifi Hakkında Rapor*, Devlet Basımevi, İstanbul 1939, s. 1-2.

⁵⁰ Ömer Akdağ, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Eğitim Alanında Yabancı Uzman İstihdamı (1923-40)", *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 1 Sayı: 1, 2008, s. 58-62.

payının arttırılması hususunu dile getirmiştir. Bunu dile getirirken, hem kamuoyunun hem de ülke bürokrasinin Darülfünun'dan olan beklentisinin farkındadır. Mart 1925'te Maarif Vekilliği görevine gelen Hamdullah Suphi, Haziran ayında Darülfünun ziyaretinde kanunla kurulan kurumların gerçekte kurulmadığını ve özümsemesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu minvalde Cumhuriyeti kuran kadroların Darülfünun'dan yeni Cumhuriyetçiler yetiştirmesini beklediğini ifade etmiştir⁵¹. Nitekim Atatürk de Darülfünun'dan olan beklentisini, ulusun yakın gelecekteki stratejik hedeflerine ulaştırılması noktasında katkı sağlaması olarak ifade etmiştir⁵².

8. 1933 Üniversite Reformu

Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren, Türkiye'de birçok inkılâp yapılmış ve devletin sistemi, kurumları demokratik sistemin gereklerine göre yeniden dizayn edilerek modernleştirilmeye çalışılmıştır. Bu durumun bir getirisi olarak 1930'lu yılların başına gelindiğinde, Yeni Türkiye Cumhuriyeti'ne çağdaş anlayışta ve donanımda insan yetiştirecek kurumlara da ihtiyaç duyulmuştur. Evveliyatı çok eskilere dayanan Darülfünun, bu ihtiyaçlara cevap veremediği noktasında eleştirilmeye başlanmıştır. 1923 yılında bir dizi inkılâp yapılırken Darülfünun'un gündeme alınmamasının nedeni, kurumun zamanla kendi içerisinde çağın gereklerine uygun olarak kendini yenileyebileceği düşüncesidir. Ancak zamanla dışarıdan bir müdahale olmadan bunun mümkün olamayacağı kanısı güçlenmiştir.

8.1. Darülfünun'a Yönelik Eleştiriler

1924 yılında ortaya atılan ve 1925 yılında hayata geçirilen yabancı uzmanlar marifetiyle Darülfünun'un ıslah edilebileceği hususu 1930'lu yıllarda da gündeme gelmiştir. 21 Nisan 1924 tarih ve 493 sayılı "*İstanbul Darülfünunu'nun Şahsiyeti Hükmiyesi Hakkında Kanun*" ile Darülfünuna tüzel kişilik verilse de, Darülfünun sadece bir yüksekokul olma özelliğinden kurtulamamıştır. Bu nedenle mevcut şartlar altında Maarif Vekâlet'ine bağlı kalarak istenilen reformların gerçekleştirilemeyeceği, özerklik verilmesinin şart olduğu ve özerk olmanın tam manasıyla hayata geçirilmesi gerektiği düşünülmüştür⁵³.

Söz konusu dönemde Mecliste de iki yönlü tartışmalar olduğu görülmektedir. Bir yanda kadın-erkek öğrencilerin bir resepsiyonda dans etmeleri eleştirilirken, diğer yanda öğrencilerin Darülfünun bahçesinde fotoğraf çektikleri için cezalandırılmaları çağın gerisinde bir zihniyet olarak düşünülmüştür. Fotoğraf çekilen öğrencilere verilen ceza Atatürk tarafından kınanırken, İnkılapları en iyi anlatan bir makale yazana 2000 lira ödül verileceği ilan edilen bir yarışmaya hiç katılımın olmaması ise başka ironik bir durumdur⁵⁴. Bu olaylar Darülfünun'un ve ülkenin içinde bulunduğu geçiş sürecini açıkça ortaya koymaktadır.

Darülfünuna yönelik başta Cumhuriyet, Hâkimiyet-i Milliye gazeteleri ile Ülkü ve Kadro dergileri olmak üzere basında da yoğun eleştiriler yapılmıştır. Darülfünun kadrosunun inkılâpları bilerek veya kasıtlı olarak takip etmekten geri durdukları söylenmiştir. İnkılâplar konusunda en önde yer alması gereken bir kurumun diğer kurumların gerisinde kalması temel eleştirilerin başında gelmiştir⁵⁵. Darülfünun'daki akademisyenlerin liberal görüşlere sahip olması, liberalizmin 19. yüzyıl ideolojisi olduğu ve çoktan tasfiye edildiği gerekçesiyle eleştirilmiştir.

⁵¹ Akyüz, age., s. 358.

⁵² Hikmet Özdemir, *Ulusun Direnişinde Üniversitenin Rolü*, Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli 2003, s. 143.

⁵³ Meslek Gazetesi, Sayı: 14, 17 Mart 1925 ve Emre Dölen, *Türkiye Üniversite Tarihi 2, Cumhuriyet Döneminde Osmanlı Darülfünunu 1922-1933*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009, s. 76.

⁵⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, C. 13/1, s. 96 ve İlhan Başgöz, *Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk: Sorunlar Çözüm Aramaları Uygulamalar*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1995, s. 184.

⁵⁵ Burhan Asaf, "Arkada Kalan Darülfünun", *Kadro*, C.1, S. 8, 1932, s. 47-48'den aktaran Murat Alper Parlak, *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu*, Ankara 2005, s. 235.

Müderrisler yetersiz görülmüştür. Cumhuriyet Gazetesi'nde yazan Yusuf Ziya, bir müderrisin şair Ahmet Haşim'i tanımadığını kaleme aldığı yazısında, Darülfünun'un ıslaha muhtaç olup olmadığı sorusunu sorarak, Darülfünun'un eğitim kadrolarını eleştirmiştir⁵⁶.

Bütün bu eleştiriler değerlendirildiğinde, Darülfünun'un toplumun tüm kesimleri tarafından eleştirildiği sonucuna varılabilir. Böyle bir ortamda Darülfünun'un ıslah edilmesi kaçınılmaz hale gelmiştir.

8.2. I. Türk Tarih Kongresi'nin İstanbul Darülfünunu'nun Islahına Etkisi

Mustafa Kemal Atatürk'ün oluşturduğu kültürel politikaların bir getirisi olarak 1931 yılında "Türk Tarih Tetkik Cemiyeti" kurulmuştur⁵⁷. Adı geçen Cemiyet'in önderliğinde, Türk Tarih Tezi ortaya atılmıştır. Türk Tarih Tezi'nin, I. Türk Tarih Kongresi yapılırken Darülfünun'un bazı hocaları tarafından eleştirilmesi ciddi tepkilere neden olmuştur.

Kongre esnasında verilen beyanatlar nezdinde de hararetli tartışmalar yaşanmıştır. İstanbul Darülfünun'u hocalarından Zeki Velidi Bey'in yaptığı birtakım açıklamalar karşısında Türk Tarih Tetkik Cemiyeti üyelerinden Reşit Galip Bey, "*Zeki Velidi Beyi burada dinledikten sonra Darülfünun'da işgal ettiği kürsü karşısında oturan bir talebe olmadığımı şükrettim*" demiştir. Darülfünun'da doğru düşünce ve sağlam muhakemeyi engelleyecek tarzda usuller ile eğitim verilmesi hususu şiddetle eleştirilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Darülfünunu'nun, modern Cumhuriyete layık ve liyakat sahibi kişiler tarafından temsil edilmesi gerektiği vurgulanmıştır⁵⁸.

Türk Tarih Kongresi'nde yaşanan olaylar, İstanbul Darülfünunu'nun ıslah edilmesi hususunda tabir-i caizse bardağı taşıran son damla olmuştur. Bu tarihten itibaren reform konusunda çalışmalara hız verilmiştir. Söz konusu süreç, 1933 üniversite reformu ve bazı Darülfünun hocalarının tasfiyesiyle sonuçlanmıştır.

8.3. Prof. Dr. Albert Malche'nin Darülfünun Raporu

1930 yılında TBMM bütçe görüşmelerinde Darülfünun bütçesi, Darülfünü'nun ıslahatı için ülkeye yabancı uzmanların getirilmesi şartıyla kabul edilmiştir⁵⁹. Bu çerçevede üniversite bünyesindeki müderrislerin de tavsiyesi ve doğrudan Atatürk'ün talimatı ile İsviçre Cenevre Üniversitesi Pedagoji Profesörü Albert Malche'nin ülkeye davet edilmesine karar verilmiştir⁶⁰.

1931 yılında ülkeye davet edilen Malche, 16 Ocak 1932 tarihinde İstanbul'a gelmiş⁶¹ ve 18 Ocak 1932'de Ankara'ya geçerek hükümetten Başvekil İsmet İnönü ve dönemin Maarif Vekili Esat Sagay ile görüşmüştür⁶². Söz konusu görüşmelerin ardından, durumun çaresiz değil ancak ciddiyetinin farkındalığıyla 24 Ocak 1932'de İstanbul'a gelerek incelemelerde bulunmaya başlamıştır⁶³.

⁵⁶ *Darülfünun Islaha Muhtaç Mı ?*, Cumhuriyet Gazetesi, 18 Ağustos 1932.

⁵⁷ Türk Tarih Tetkik Cemiyeti'nin adı dil inkılâbından sonra Türk Tarih Kurumu olarak değiştirilmiştir.

⁵⁸ "*Tarih Kongresinde*" Hâkimiyet-i Milliye, 8 Temmuz 1932 ve "*Tarih Kongresi Dün Çok Hararetli Oldu*", Cumhuriyet, 8 Temmuz 1932, s. 1 ve 6.

⁵⁹ Murat Dirican, "Türkiye'de Kimyanın Başöğretmeni Ali Rıza Berkem", *Bilim ve Teknik*, Sayı: 366, Mayıs 1998, s. 72. <https://edergi.tubitak.gov.tr/edergi/yazi.pdf;jsessionid=fA9uUwcHoeQV1RRHmMqXMIpc?dergiKodu=4&cilt=31&sayi=366&sayfa=68&yaziid=10635>, [Erişim Tarihi: 25 Ocak 2025.]

⁶⁰ Aydoğan Ataünel, *Türkiye'de Yükseköğretim (1923-1998): Yasal Düzenlemeler ve Değerlendirmeler*, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara 1998, s. 27.

⁶¹ "*İsviçre'li Profesör Geldi*", Cumhuriyet, 17 Kanunisanı 1932, s. 1 ve 6.

⁶² "*Prof. Malş Dün Ankara'ya Gitti*", Cumhuriyet, 19 Kanunisanı 1932, s. 2.

⁶³ Widmann, age., s. 77.

8.3.1. Raporun Hazırlanması, Mahiyeti ve Eleştirileri

Malche, Türkiye’de göreve başladığı tarihten itibaren İsviçreli bir profesör olarak yeni teşkilatlanmaya başlayan Türk devlet yapısı hakkında bilgi edinmeye çalışmıştır. Türk basını da ilgili süreçte Malche ile görüşmelerde bulunmuş ve Darülfünun’un eksikleri üzerine mülakat yapmıştır⁶⁴. Türkiye’de görevli bulunduğu süre zarfında kendisine oldukça geniş yetkiler veren, Türk hükümetinin bir müşaviri olarak görev yapmıştır⁶⁵. Raporunun hazırlık aşamasında devlet kademesindeki çeşitli yetkililer ile görüşmelerde bulunmuştur. Bunlar içerisinde milletvekilleri ve akademisyenler de vardır. Ayrıca fiziki olarak üniversitede, klinikler, laboratuvarlar, kütüphaneler nezdinde incelemelerde bulunmuştur. Üniversite rektörü, idari personel ve öğrenciler açısından değerlendirmelerde bulunabilmek ve konuyu farklı açılardan ele alabilmek amacıyla doğrudan görüşmeler ve gözlem metoduna başvurmuştur. Ayrıca yetkili makamlara iletilmesi ricasıyla on beş soruluk detaylı bir anket hazırlamıştır⁶⁶. Bu incelemeler neticesinde “*Anketin Mahiyeti, İstanbul Darülfünunu Hali Hazırının Tetkik ve Tahlili, İcrası İcap Eden Islahat -Mesai Teşkilat ve Tanzimatı*” olmak üzere üç fasıl ve 59 sayfadan oluşan raporunun ilk bölümünde mevcut durumu ortaya koyan tahlillerde bulunmuştur. İlk olarak yeni teşkilatlanmaya başlayan genç Cumhuriyet’in Darülfünun’dan, ülkenin askeri, idari ve mali kadrolarına Darülfünun tarafından yetiştirilecek kişiler bazında azami fayda sağlamayı umduğunu söylemiştir. İkinci faslında durumun müşküllerini ortaya koyarken, üniversiteye gelen öğrenci profilinin savaş nesli olması nedeniyle yetersiz kaldığını ifade etmiştir. Öğrencilerin meziyetlerinin okuduğu vilayetin veya lisenin mahiyetine göre değiştiğini, bu durumun da eğitim kalitesini etkilediğini belirtmiştir. Birçok kez değişikliğe uğrayan Darülfünun’un fakülteler ile fakültelerdeki şahsiyetler bazında da çeşitlilik arz ettiği ve bu nedenle değişim noktasında ağır ve çekingen kalındığını tespit etmiştir.

Bir diğer sıkıntının da taşradan gelmiş bulunan öğrencilerin lisan bilme eksikliği noktasında yaşandığı ifade edilmektedir. Türkçe yayınlanan eser sayısının az olmasının yanında, yabancı eserleri okuyup anlayabilecek öğrenci sayısı da azdır. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, söz konusu hususların eğitim kalitesini ve nitelikli insan yetiştirebilme gücünü azalttığı görülmektedir.

Söz konusu dönemde, Darülfünun’daki müderris, muallim, muallim muavini ve asistan sayısı toplamda 240, memurların sayısı ise toplamda 355’dir. Fakültelerdeki akademik ve idari personel bazında da araştırmalar yapan Malche, çalışan personel sayısının fazlalığına ve niteliksel olarak eksikliğine dikkat çekmektedir. Malche’nin hocalara sorduğu iki önemli soru bulunmaktadır: 1) Dersinizin kitabını yazdınız mı? 2) Batı dillerinde yayınlanmış araştırmanız var mı? Uzun yıllar kürsüde ders veren bir hocanın kitabı olmaması Malche’nin önemli bu iki sorusu ile gündeme gelmiş ve üniversiteden yapılan tasfiyeler noktasında da etkili olmuştur⁶⁷.

Malche, tabir-i caizse bir fayda maliyet analizi yapmış ve daha az insanla, daha nitelikli iş çıkarılarak bütçesel anlamda bir düzenlemeye gidilebileceğini belirtmiştir. Böylece üniversiteye tahsis edilen bütçenin hem maaşlar hem de üniversite giderleri bağlamında daha etkin kullanılabileceğini ifade etmiştir⁶⁸.

Darülfünun’un hukuki durumu da Malche Raporunda ele alınmış, özerkliğin şart olduğu fakat idarenin seçiminde hükümetin müdahalesinin uygun olacağı değerlendirilmiştir. Siyasi tayinlerin zararlı olduğu ancak zümre ve grup nüfuzu ile meydana gelen tayinlerin daha da sakıncalı olacağı belirtilmiştir. Bu nedenle hükümetin sorumluluk alması zaruri görülmüştür⁶⁹.

⁶⁴ “İstanbul Darülfünunu’nun Eksikleri Nedir” Vakıf, 2 Haziran 1932, s. 5.

⁶⁵ Widmann, age, s. 77. “Darülfünun Islahat Komitesi Müşaviri” olarak görev yapmıştır.

⁶⁶ Albert Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, Devlet Basımevi, İstanbul 1939, s. 1-3.

⁶⁷ Sadi Irmak, “Atatürk’ü Anarken”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.1, S. 1, 1984, s. 165.

⁶⁸ Malche, age., s. 4-15. Detaylı bilgi için söz konusu eserdeki personel kadro sayıları ve söz konusu dönemde alınan maaş tablolarına bakınız.

⁶⁹ Malche, age, s. 5.

Profesör Malche'nin raporunda önemle altını çizdiği ve en kritik husus olarak dile getirdiği bulgu ise Darülfünun'a atanan profesörlerin seçim kriterleridir. Profesörlerin seçiminde diğer hocaların alaka ve etkisinin olmaması gerektiği raporda belirtilmektedir. Müstakbel çalışma arkadaşına oy veren bir hocanın, her ne kadar objektif davranmaya çalışsa da bu durumun mesuliyetini alma noktasında çok ciddi sakıncalar doğacağı ifade edilmiştir. Bu kişilerin oylarına başvurulsa da nihai karar bu oylarla verilmemelidir⁷⁰.

Kliniksiz ve laboratuvarsız ders yapılmasının, öğrencilerin araştırmacı kimliklerini gölgelediği, derslerin hocalar tarafından mutlak ansiklopedik bilgi şeklinde işlendiği de ayrıca eleştirilmektedir. Söz konusu eğitim sistemi ile mevcut profesörlerin yerine yenilerini yetiştirmeye ehil bir sistemin bulunmadığı ifade edilmektedir⁷¹.

Başlıca bahsedilen noktalarda toplanan Malche Raporu, sorunları tespit etmekle kalmamış, eleştirdiği hususlarla ilgili konulara çözüm önerileri de getirmiştir.

8.3.2. Raporun Çözüm Önerileri

Prof. Malche, raporunda mevcut durumun analizini yapmış, sorunları tespit etmiş ve bunlar ile ilgili çözüm önerilerini sunarak raporunu tamamlamıştır. Raporda belirtilen çözüm önerileri, reform sürecinde dikkate alınmıştır. Atatürk'ün ve hükümetin de rapora verdiği tepkiler ile Malche'nin eleştirileri ve çözüm önerileri daha da önem kazanmıştır.

Raporun çözüm önerileri getirilen üçüncü faslında ilk olarak özerklik meselesinin altı tekrar çizilmiştir. Getirilecek kanunda Darülfünun'un genel ve iç idaresinde, genel denetiminde Maarif Vekaleti'ne bağlı olduğunun açıkça belirtilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Liselerde Batı dilleri eğitiminin verilmesi gerektiği ifade edilerek aslında reform sürecinin lise eğitim sistemi de kapsamı gerektiği ortaya konulmuştur. Ayrıca Fransız ve Alman okutmanların üniversite bünyesine alınması gerektiği, Türkçe yayınların çoğaltılması, imtihan yöntemlerinin değiştirilmesi gerektiği de ifade edilmiştir. Ezbere dayalı bilgiden ziyade, metotsal yönetime dayanan hatta ilgili bölümlerde uygulama üzerine sınavların yapılmasının uygun olacağı anlatılmıştır.

Üniversiteden mezun olan öğrenci sayısının kayıt yaptıran öğrenci sayısının yarısı olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle, fakülteye devam edemeyecek öğrencilerin en başta notlar marifetiyle engellenmesinin yerine olacağı belirtilmektedir.

Bir başka öneri de, profesörlerin yayın ve araştırma yapmasının usul haline getirilmesi hususudur. Gerek yabancı dilde gerek harf inkılabı öncesi eski alfabe ile yapılan önemli yayınların Türkçe'ye çevrilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu çerçevede ilerleyen süreçte bir tercüme komisyonu kurulabileceği tavsiyesi verilmiştir.

Eğitimde sürekliliğin sağlanabilmesi adına yeni profesörlerin mevcut tarihten itibaren yetiştirilmesi de bir başka önemli husustur. Darülfünun reform öncesi hali ile bunu yapmaya yetkin değildir. Bu noktada Fransa ve Almanya örnek gösterilerek, genç öğrencilerin geleceğin profesörleri olma yolunda yurtdışında staja gönderilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Kütüphanelerin açık bulunduğu saatlerin genişletilmesi, öğrencilere emanet kitap verilmesi hususunun da ifade edildiği raporda, eğitimin soyutluktan arındırılması gerektiği belirtilmiştir. Düşünsel eğitim ile gerçek hayat arasındaki bağın kurulmasının öneminin altı çizilmiştir.

⁷⁰ Malche, *age*, s. 10.

⁷¹ Malche, *age*, s. 9-16.

Eğitim sistemi ve bilimsel çalışmaların memleketin bütün sahalarına yayılması, tanıtılması, tüm vatandaşların haberdar edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Yabancı memleketlerde yapılan çalışmalardan haberdar olunması ve ülkede yapılan çalışmaların da onlara tanıtılması hususuna dikkat çekilmiştir⁷².

8.3.3. Atatürk'ün Malche Raporu ile İlgili Notları

Fransızca dilinde yazılan Malche Raporu, Türkçe'ye çevrilerek 29 Mayıs 1932'de hükümete ve Atatürk'e sunulmuştur⁷³. Gazi Mustafa Kemal söz konusu raporun temas ettiği noktaları dikkatle incelemiş ve 3 Temmuz 1933 tarihinde Darülfünun'a yaptığı ziyaret sırasında Profesör Malche'yi yanına çağırarak tebrik etmiştir⁷⁴.

Atatürk'ün üzerine notlar aldığı söz konusu raporun nüshası Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Atatürk Arşivi'nde muhafaza edilmektedir. Atatürk'ün işaret ettiği noktalar 1933 yılında çıkarılan kanuna esas teşkil etmiştir. Atatürk'ün Malche Raporuna ait birebir kendi el yazısı ile defterine aldığı notlar şu şekildedir:⁷⁵

1. “İstanbul Darülfünunu lağvolunmuştur, yerine İstanbul Üniversitesi tesis olunacaktır.”
2. “Bunun tesisine Maarif vekâleti memurdur.”
3. “Talebeler İngilizce, Almanca, İtalyanca veya Fransızca gibi ekalli [en az] bir yabancı lisan bilmelidir.”
4. “Hürriyet-i ilmiye mahfuz. Fakat idare ve talim heyetlerinin tayininde ve program tanziminde müdahale.” (Atatürk'ün notu Malche'nin tespitini destekler niteliktedir.)
5. “Kâfi para vermişik, (908, 474 /1931-1932)” (Prof. Malche de raporunda 1931-1932 senesinde Darülfünuna verilen paranın yetersiz olduğunu söylemeyeceğini ifade etmiştir.)
6. “88 Müderris + 44 Muallim + 36 Müderris Muavini + 42 Asistan = 240, çok.” (Atatürk, rakamı yüksek bulmuştur.)
7. “Memurlar, müstahdemler adedi çoktur. (355) Bu vazifeyi ihtiyacı olan talebeye.” (Profesör Malche Raporunda detaylı tablolar ile çalışan sayılarını tespit etmiş ve onların yerine ihtiyacı olan talebelerin çalıştırılması tavsiyesinde bulunmuştu.)
8. “Emin'in en mühim vazifesi ilmi meselelere taalluk eder, idari meseleler için memur lazım.”(Emin unvanı günümüzün rektörü demektir.)
9. “İstanbul Darülfünunu kendini şuurlu bir şekilde muayyen bir noktaya sevkeden, ilmi ve fikri bir hızdan nasibedar değildir. Birkaç sene için teveccüh olunacak istikameti Vekâlet tespit etmeli” (Darülfünun'un planlaması yapılırken çalışmaların ilmi metotlarla yürütülmesi gerektiğini not almıştır)
10. “Hoca tayini ve azlinde vekâlet hâkim olmalıdır.” (Malche, raporunda profesör tayinlerinde kendileri de profesör olsa dahi mesai arkadaşlarının iyi karar veremediğini ve bunun sakıncalarını belirtmişti.)

⁷² Bu bölüm Malche Raporunun çözüm önerileri getiren üçüncü bölüm, 23-57 sayfaları incelenerek hazırlanmıştır. Malche, age, s. 38-50.

⁷³ “Raporunu Verecek Profesör Malş Yarin Ankara'ya Gidiyor” Vakıf, 29 Mayıs 1932, s. 3.

⁷⁴ Gazi Hz. Darülfünunda, Milliyet, 3 Temmuz 1933 ve Reisicumhur Hazretleri, Hâkimiyeti Milliye, 3 Temmuz 1933.

⁷⁵ Utkan Kocatürk, “Atatürk'ün Üniversite Reformu ile İlgili Notları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, 1984, s. 6-10.

11. “Darülfünunun en büyük zaafı, şahsi araştırmaya ve mülâhazaya sevk eder tarzda tedris yok. Ansiklopedik malumat veriliyor.” (Raporun seminerler, öğrenci mesaisi ve konferanslar kısmına alınan not.)
12. “Edebiyat fakültesi çok fena.” (Profesör Malche’nin raporunda Edebiyat Fakültesi’nde eğitimin sürdürülmediği tespiti üzerine alınana nottur.)
13. “Darülfünun hocaları yoktur! Şimdilik hariçten getirmek lazımdır. Ondan sonra da kendi çocuklarımızı ecnebi üniversitelerde yetiştirmek lazım.”
14. “Tıp Fakültesi’nin nakli lazımdır.” (Tıp Fakültesi’nde eğitim-öğretime devam edilen yerin uygun olmadığını düşünen Malche’yi Atatürk onaylamıştır.)
15. “Mülkiye Mektebi, Hukuk Fakültesi’nin müşterek dersleri vardır. Yakın olmalı”
16. “Ali Ticaret Mektebi Hukuk Fakültesine devam.” (İki fakültenin yakın yerlerde devam etmesi gerekliliği üzerine alınmış bir nottur.)
17. “Eczacı Mektebi, Fen Fakültesi müşterek dersler müşterek okunur.” (Malche raporunda Eczacı Mektebi ve Fen Fakültesi’nin ortak okuttuğu dersleri belirtmiştir.)
18. “Dişçi Mektebi-Tıp Fakültesi” (Yine müşterek okutulan dersler üzerine alınmış bir nottur.)
19. “Kütüphanelerin ıslahı.”

Atatürk, yukarıda sayılan başlıca notlara ilaveten birkaç sayfa numarasını da ayrıca not almıştır. Raporun seksen ikinci sayfasına “Bizim bildiğimiz ve hakikat başka” notunu almıştır. Ardından “Notlardan sonra esaslı not” diye bir başlık atarak raporun genel yorumunu ve başlıca dikkat edilmesi gereken hususları kaleme almıştır⁷⁶.

Atatürk’ün notlarının tamamı incelendiğinde, Malche’nin sunduğu raporun sadece Darülfünun’un ıslahı meselesi değil, tüm Türkiye’de oluşturulacak toplu bir kültür planı meselesi olduğu anlaşılmaktadır. Üniversitenin ardından ilk mektepler, orta ve lise mekteplerinin de yeniden düzenlenmesi zorunluluk haline gelecektir. Kültür programının oluşturulabilmesi için İngiltere’den, Almanya’dan ve Amerika’dan yabancı hocaların ülkeye getirilmesi için çalışmalar yapılacaktır.

Maarif Vekâleti aracılığıyla hayata geçirilecek söz konusu köklü değişikliklerin yapılması yolunda, 19 Eylül 1932 tarihinde Esat Sagay’ın yerine Dr. Reşit Galip Maarif Vekilliği’ne atanmıştır.

8.4. 31 Mayıs 1933 Tarih ve 2252 Sayılı İstanbul Darülfünunu’nun İlgasına ve Maarif Vekâletince Yeni Bir Üniversite Kurulmasına Dair Kanun ve Yeni İstanbul Üniversitesi

İstanbul Darülfünun’un İlgasına ilişkin kanun tasarısı 31 Mayıs 1933 tarihinde kabul edilmiştir⁷⁷. Tasarı “Maarif encümeni mazbatası ile İstanbul Darülfünunu 1933 senesi Haziran ve Temmuz ayları muvakkat bütçesi hakkında 1/713 numaralı kanun lâyhaları ve Bütçe encümeni mazbatası” ile birlikte oylanmıştır. On dört maddelik kanunun beşinci maddesindeki küçük bir kelime değişikliği dışında tasarı tamamen kabul edilmiştir⁷⁸.

Kanunun ilk maddesi ile Türkiye’nin tek yükseköğretim kurumu olan İstanbul Darülfünunu ilga edilmiş, ikinci madde ile Maarif Vekâleti 1 Ağustos 1933 tarihi itibarı ile İstanbul’da “İstanbul Üniversitesi” adı ile yeni bir müessese kurmaya yetkili kılınmıştır.

⁷⁶ Kocatürk, *agm*, s. 8-10. Notun tam metni için Ek-1’e bakınız.

⁷⁷ *İstanbul Darülfünununun İlgasına Ve Maarif Vekâletince Yeni Bir Üniversite Kurulmasına Dair Kanun*, Resmi Gazete, 6 Haziran 1933, Sayı: 2420.

⁷⁸ *TBMM Zabıtları*, Devre 4, Cilt 15, s. 466. Mükerrerem Bey ve Sadri Maksudi Bey’in önerisi ile vazifeler yerine vazifeliler kelimesi kullanılmıştır.

Kanunun beşinci maddesi ile üniversite bünyesine alınacak idari ve yabancı akademisyenlerin tahsisinde Maarif Vekâleti yetkili kılınmıştır.

Yeni üniversite açılncaya kadar geçici kadroya alınacak hocaların maaşları kanunun altıncı maddesinin ilk fırcasıyla düzenlenmiş, kadroya alınacak öğretim üyelerinin tasfiye yolu açık tutulmuştur. İkinci fırka ile getirilen düzenleme yabancı akademisyenlerin alacağı ücret ile asli kadroda olan akademisyenlerin aldığı ücret arasında farklar ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Yedinci madde ile de üniversitede bir telif ve tercüme heyeti kurulması kararlaştırılmıştır. Sekizinci maddede Darülfünun'un ilgası dolayısıyla açıkta kalan, telif ve tercüme heyetine de giremeyen akademisyenlerin durumuna açıklık getirilerek, devlet hizmetlerine tayinlerine kadar açık maaşı veya mütemmim maaşı alacakları ifade edilmiştir.

Kanunun 9.10. ve 11.maddelerinde üniversitenin bütçe meselesi ele alınmıştır. 12. maddede ise, Darülfünuna ait bütün kanun, karar ve düzenlemeler ortadan kaldırılmıştır. 13. maddede kanunun 1 Haziran 1933 tarihinden itibaren geçerli olacağı belirtilmiş, 14. maddede de kanunu uygulamaya koymaya yetkili merci olarak İcra Vekilleri Heyeti işaret edilmiştir.

Böylece Türk eğitim sisteminde bir dönemin sonuna gelinmiştir. Her alanda gerçekleştirilen inkılâplar, üniversite nezdinde de hayat bulmuştur. Yeni Cumhuriyet'in ruhuna uygun eğitim veren ve bu ruha uygun nitelikli insan gücü oluşturacak kişiler yetiştireceğine inanılan bir kurumun inşasına karar verilmiştir. Bu minvalde göreve getirilen Reşit Galip Bey, İstanbul Üniversitesi'nin açılış konuşmasında İstanbul Üniversitesi'nin, Darülfünun'un devamı niteliğini taşımadığının ve hatta hiçbir alakası olmadığını altını çizmiştir⁷⁹.

Kuruluşundan 1946 yılına kadar İstanbul Üniversitesi'nin teşkilat ve işleyişi hakkında bir kanun çıkarılmamıştır. Bunun yerine 11 Ekim 1934 tarih 2/1357 sayılı *İstanbul Üniversitesi Talimatnamesi* adlı kararname ile üniversite idare edilmiştir. Zorunlu olan kadro kanunu da ayrıca uygulamaya konulmuştur⁸⁰.

Çok tartışmaya neden olan Darülfünun kapanmış, idari kadro büyük ölçüde korunsada akademisyenlik yapan 151 hocadan 59'u tasfiye edilmiştir⁸¹. Yapılan tasfiyeler, hocaların tepkisini çekmiştir. Tasfiyenin hangi ölçütlere göre yapıldığı ve objektifliği dönemin tartışma konularından olmuştur. Bu köklü değişim Cumhuriyet karşıtı çevrelerce hoş karşılanmamış ve Maarif Vekili Reşit Galip üzerinde baskı yaratmıştır⁸². Maarif Vekili Reşit Galip de yapılan tasfiyelerin ardından yaşadığı sağlık sorunlarını gerekçe göstererek istifa etmiştir. Reşit Galip'in yerine Sıhhat Vekili Refik Bey vekâleten atanmıştır⁸³. Refik Bey, görev değişikliğinin ıslahatları etkilemeyeceğini, söz konusu ıslahatların Cumhuriyet Halk Partisi prensiplerine ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin çıkardığı kanuna dayandığını vurgulamıştır⁸⁴.

Yaşları sebebi veya muhtelif sebeplerle kadro dışı kalanlar ile üniversite bünyesinde oluşturulan yeni kadroda yer alan kişiler dönemin gazetelerinde listelenmiştir. Üniversite emniğine Prof. Dr. Neşet Ömer Bey, Edebiyat Fakültesi reisliğine Profesör Köprülüzade Fuat Bey, Fen Fakültesi reisliğine Profesör Kerim Bey, Hukuk Fakültesi reisliğine Profesör Tahir Bey, Tıp Fakültesi reisliğine Prof. Dr. Tevfik Salim, Dışçi Mektebi Müdürlüğüne Dr. Kazım Esat tayin edilmiştir. İstanbul Üniversitesi bünyesine dâhil edilecek

⁷⁹ Ernst E. Hirsch, *Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi*, C. 1, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1950, s. 315.

⁸⁰ Emre Dölen, *Türkiye Üniversite Tarihi 4*, İstanbul Üniversitesi 1933-1946, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009, s. 120.

⁸¹ Ali Rıza Berkem, *İstanbul Üniversitesi 64 Yaşında, Darülfünun'dan Bugüne Üniversiteler*, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1997, s. 12 ve "Türkiye'de İlim İnkılabı Bugün Başladı", *Milliyet*, 1 Ağustos 1933.

⁸² Kemal Yalçın, *Haymatlos Dünya Bizim Vatanımız*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s. 87-88. Reşit Galip, çıktığı bir sahil gezisinde bindiği sandalın alabora olması sonucunda bir kaza geçirmiş ve zatürre olmuştur.

⁸³ "Üniversitede Son Vaziyet", *Cumhuriyet*, 14 Ağustos 1933, s. 1-2.

⁸⁴ "Reşid Galip Bey Vekâletten Çekildi", *Vakit*, 14 Ağustos 1933 ve 15 Ağustos 1933.

hocalar üç şekilde belirlenmiştir: Birincisi Darülfünundan geçen hocalar (92 kişi) , ikincisi Cumhuriyet'in ilk yıllarında yurtdışına eğitime gönderilip eğitimi tamamlayan gençler, üçüncüsü ise yabancı profesörlerdir. 1924'te çıkarılan yasa gereğince 1927-1928 yılları arasında sekiz farklı ülkeye toplam 42 öğrenci, 1929-1930 yılları arasında 288 öğrenci, 1937-1938 yılları arasında ise 204 öğrenci başta Almanya olmak üzere Fransa, Belçika, Amerika, İsviçre, Avusturya, İtalya, İngiltere, Macaristan ve Rusya'ya gönderilmiş ve İstanbul Üniversitesi kadrosuna bu öğrenciler arasından alımlar yapılmıştır⁸⁵. Yabancı profesörlerin seçiminde ise kendi memleketinde profesör olması ve uluslararası tanınırlığa sahip olması hususu dikkate alınmıştır⁸⁶.

Bu çerçevede İstanbul Üniversitesi'nin kadrosu oluşturulmaya başlanmış ve yurtdışından başta Almanya olmak üzere yabancı ülke akademisyenleri ülkeye davet edilmeye başlanmıştır.

9. İstanbul Üniversitesi'nde Görev Alan Alman Bilim Adamları ve Türkiye'ye Katkıları

1933-1973 yılları arasında altısı Darülfünun döneminde olmak üzere toplamda 96 yabancı profesör İstanbul Üniversitesi'ne getirilmiştir. Profesörlerin 66 tanesi Almanya ve Avusturya'dan, 30 tanesi diğer ülkelerdendir. İstanbul Üniversitesi'nin açıldığı 1933 senesinde gelen 38 profesörün hepsi ordinaryüs olarak görev yapmıştır⁸⁷.

En çok yabancı profesörün Almanya ve Avusturya'dan gelmesi söz konusu dönemin konjonktürel durumu sonucu meydana gelmiştir. Üniversite reformunun yapıldığı 1933 senesi aynı zamanda dünyada, bilhassa da İtalya ve Almanya'da totaliter rejimlerin yükseldiği döneme denk gelmektedir. Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi'nin iktidara gelmesinin ardından Almanya'da *Berufsbeamtengesetz*⁸⁸ gibi kararnamelerin yayınlamasıyla bilimsel ve entelektüel hayat oldukça olumsuz etkilenmiştir. Yahudi kökenli bilim insanları da Nazi rejiminin zulmünden ve antisemitik uygulamalarından kaçmak için sığınacak başka ülkeler aramaya başlamıştır. Bu isimler arasında Albert Einstein da vardır. Yahudi Nüfusu Koruma Grupları Birliği (OSE) Onursal Başkanı sıfatıyla Başvekil İsmet İnönü ve Reisicumhur Mustafa Kemal'e 17 Eylül 1933 tarihinde bir mektup göndererek Almanya'dan gelecek 40 bilim insanına çalışma imkânı verilmesini rica etmiştir⁸⁹. Ayrıca Almanya'dan ihraç edilen ve dışlanan önemli bilim insanları Zürih'te Prof. Philipp Schwartz önderliğinde *Notgemeinschaft deutscher Wissenschaftler im Ausland (Yurtdışındaki Alman Bilim Adamlarına Yardım Derneği)* adında bir dernek kurmuşlardır. Bu süreçte Türkiye, üniversite reformu sonucu yabancı akademisyenleri ülkeye getirmenin yollarını aramaktadır. Prof. Malche, yakın dostu Tschulok ile irtibata geçerek Prof. Schwartz'a (Tschulok'un damadı) ulaşmıştır. 5 Temmuz 1933 tarihinde Prof. Schwartz İstanbul'a gelerek Maarif Vekili Reşit Galip ile görüşmüştür. Yedi saat süren görüşmede birçok bilim insanının işe alınması kararlaştırılmıştır. Aynı toplantıda Türkiye'ye gelecek "Almanca konuşan bilim insanlarının"⁹⁰ devletçe korunacağı güvencesi verilmiştir⁹¹. Böylece teklifi kabul eden Almanca konuşan bilim insanları, 1933-1934 eğitim öğretim yılında Türkiye'ye gelmiştir.

⁸⁵ Bahattin Demirtaş, "Atatürk Döneminde Eğitim Alanında Yaşanan Gelişmeler", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, 2008, s. 165-166.

⁸⁶ *Türkiye'de İlim İnkılabı Bugün Başladı*, Milliyet, 1 Ağustos 1933. Bazı başvuruda bulunan yabancı hocaların geri çevrildiği dönemin gazetelerinde yer alan haberler arasındadır. İsveçli Profesörler Dr. Mör ve Dr. Mejer kabul almadıkları gerekçesiyle ülkelerine geri dönmüşlerdir.

⁸⁷ Emre, Dölen, *Türkiye Üniversite Tarihi 3, Darülfünun'dan Üniversite'ye Geçiş: Tasfiye ve Yeni Kadrolar*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009, s. 496.

⁸⁸ Yahudi ve Rejim Karşılığı Olarak Görülen Akademisyenlerin Alman Üniversitelerinden İhracına Dair Kararname.

⁸⁹ Yalçın, age., s. 98-99. Mektubun tam metni için ilgili eserin 99-100'ncü sayfalarına bakınız.

⁹⁰ Kemal Yalçın, *Haymatlos Dünya Bizim Vatanımız*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s. 76-77.

Almanya'dan gelen yabancı hocaların bazılarının Yahudi veya Avusturya-Macaristan, Polonya kökenli olması nedeniyle "Almanca Konuşan Bilim İnsanları" ifadesine de yer verilmiştir.

⁹¹ Dölen, age., Cilt 3, s. 313.

Gelen bilim insanlarının niteliksel özellikleri de ayrıca tartışma konusu olmuştur. Bunun en önemli nedeni tasfiye edilen kişilerin yerine getirilen hocaların onlardan daha iyi ve donanımlı olması yönünde oluşan beklentidir. Hocaların, Türkiye'ye gelişlerinin tamamen bir zaruriyet hali olduğu, normal şartlar altında turist olarak dahi Türkiye'ye gelmek istemeyecekleri yapılan değerlendirmeler arasındadır. Bu noktada Türkiye'yi şanslı adledenler olmakla birlikte gelen hocaların hepsinin çok iyi niteliklere sahip olmadığını, aralarında ikinci sınıf hocalar olduğunu ifade edenler de bulunmaktadır⁹².

Yabancı hocaların seçim kriterlerinin başında dünyaca üne sahip olmaları ve profesör olmaları gelmektedir. Bu hususa ilaveten gelen yabancı bilim insanları ile yapılan sözleşmeye, gelen profesörlerin üç yılın sonunda derslerini Türkçe vermesi ve bunun için elinden geleni yapmakla yükümlü olduğu ibaresi konulmuştur⁹³.

Tıp Fakültesi yabancı bilim insanlarının en yoğun çalıştığı fakülte olmuştur. Tıp Fakültesi'nde görev alan bilim adamları ve Türkiye'de görev yaptıkları süreler ise şu şekildedir:⁹⁴

Philipp Schwartz (1894-1977, Macar/ 1933-1952), Siegfried Oberndorfer (1876-1944, Alman/ 1933-1944), Hans Winterstein (1879-1963, Alman/ 1933-1956)⁹⁵, Julius Hirsch (1892-1963, Alman/ 1933-1948)⁹⁶, Hugo Braun (1881-1963, Alman/ 1933-1950), Werner Lipschitz (1892-1948, Alman/ 1933-1939), Friedrich Dessauer (1881-1963, Alman/1934-1937), Erich Frank (1884-1957, Alman/1933-1957), Rudolf Nissen (1896-1981, Alman/1933-1959), Wilhelm Liepmann (1878-1939, Alman/ 1933-1939)⁹⁷, Joseph Igersheimer (1879-1965, Alman/ 1933-1939), Karl Hellmann (1892-1959, Alman/ 1936-1943), Max Sgalitzer (1884-1973, Alman/ 1938-1943), Alfred Kantorowicz (1880-1962, Alman/ 1933-1950).

Yukarıda sayılan Almanca konuşan bilim adamlarının, Dr. Hulusi Behçet, Akil Muhtar Özden, Mazhar Osman gibi değerli Türk hocalarıyla birlikte yaptığı çalışmalar neticesinde 1933 yılı itibarıyla İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Avrupa'nın en önemli tıp fakültelerinden biri haline getirilmiştir. 1933-1934 eğitim öğretim yılında yabancı direktörlerin önderliğinde 12 enstitü kurulmuş, 17 üniversite kliniği açılmıştır⁹⁸.

Fen Fakültesi'nde yer alan yabancı bilim insanları:

Richard Edler von Mises (1883-1953, Avusturalya/ 1933-1939), Willy Prager (1903-1980, Almanya doğumlu Amerikalı / 1933-1941), E. Finlay Freundlich (1885-1964, Alman / 1933-1937), Hans Rosenberg (1904-1988, Alman/ 1938-1940), Harry Dember (1882-1943, Alman/ 1934-1940), Arthur v. Hippel (1898-2003, Alman-Amerikan / 1933-1934), Fritz Arndt (1885-1969, Alman / 1934-1955), Friedrich Breusch (1903-1983, Alman/ 1937-1971), Alfred Heilbronn (1885 – 1961, Alman/ 1933-1956), Curt Kosswig (1903-1982, Alman/ 1937-1955), Leo Brauner (1898-1974, Avusturalyalı Alman/ 1933-1955)⁹⁹.

Tıp Fakültesi ve Fen Fakültesi hocalarından, Heilborn ve oğlu Hans Heilbron, Julius Hirsch, kızı Renate Hirsch ve eşi Emma Hirsch, Erich Frank ve eşi Erna Frank ile Alfred Kantorovicz Türk

⁹² Berkem, *age.*, s. 15. ve Aykut Kazancıgil, İlber Ortaylı ve Uğur Tanyeli, “Niye Geldiler, Niye Gittiler? Kimse Anlamadı”, *Cogito*, Sayı 23, İstanbul 2000, s. 120-122.

⁹³ Ernst E. Hirsch, *Anılarım: Kayzer Dönemi Weimar Cumhuriyeti Atatürk Ülkesi*, Çev. Fatma Suphi, TÜBİTAK Yayınları, Ankara 1997, s. 211-215.

⁹⁴ Parantez içinde belirtilen ilk tarih doğum ve ölüm yılını, ikinci tarih aralığı ise Türkiye'de görev yaptığı yılları ifade etmektedir.

⁹⁵ Hürriyet Gazetesi'nin 9 Haziran 2015 tarihli haberinde 1941 yılında Türk Vatandaşı olan Alman Fizyolog Hans Winterstein'in ardında 4 milyon Liralık miras bıraktığı ifade edilmektedir.

⁹⁶ Ulus Gazetesinin verdiği bir habere göre Julius Hirsch, “Anadolu’da Bir Seyahat” başlığı altında bir konferans vermiştir: “Üniversitede Serbest Konferanslar”, Ulus, 18 Senteşrin 1935, s. 3.

⁹⁷ Prof. Dr. Liepmann, Darülfunun’da “150 Milyon Yıl Evvel Ichthyosaurus Doğumu” başlığıyla bir konferans vermiştir: “Üniversitede Serbest Konferanslar”, Ulus, 18 Senteşrin 1935, s. 3.

⁹⁸ Widmann, *age*, 2000, s. 118-203.

⁹⁹ Widmann, *age*, 2000, s. 118-203.

vatandaşlığına geçmek için Başbakanlık'a müşterek dilekçe vermişlerdir¹⁰⁰. Hirsch, Heilborn ve aileleri 1946 yılında Türk vatandaşlığına kabul edilmişlerdir¹⁰¹.

Edebiyat Fakültesi'nde yer alan yabancı bilim insanları:

Hans Reichenbach (1891-1953, Alman/1933-1938), Ernst von Aster (1880-1948, Alman/ 1936-1948), Walter Kranz (1884-1960, Almanya/ 1942-1952), Kurt Bittel (1907-1991, Alman/ 1942-1944)¹⁰², Helmuth Th. Bossert (1889-1961, Alman/1933-1961), Leo Spitzer (1887-1960, Avusturya/ 1933-1936)¹⁰³, Erich Auerbach (1892-1957, Alman/ 1936-1947), Hellmut Ritter (1892-1971, Alman/ 1936-1949)¹⁰⁴, Clemens Bosch (1899-1955, Alman/ 1935-1955), K. Süssheim (1878-1947, Yahudi asıllı Alman/ 1941-1947) , Wilhelm Peters (1880-1963, Alman/ 1937-1952).

Edebiyat Fakültesi hocalarından Profesör Kurt Bittel'in Türkiye'de Sungurlu Boğazköy ve Bilecik ilinin Bozhüyük ilçesinde Alman Arkeoloji Enstitüsü adına önemli kazılar yapmasına izin verilmiştir¹⁰⁵. İstanbul Teknik Üniversitesi Profesörlerinden Dr. Helmuth Th. Bossert, Alman Doç. Dr. Ludwig Budde ve Mimar Hinzl ile birlikte Adana'nın merkez ilçesine bağlı Misis'te kazı çalışmaları yapmıştır¹⁰⁶.

Profesör Erich Auerbach, Münih'te oturan baldızı Adele Blackmar'ın Türkiye'ye getirtilmesini talep etmiştir. Konu ile ilgili kararname incelendiğinde ülkemizde çalışan Yahudi bilim insanlarının belirli bir yakınlık derecesine kadar ailelerini Türkiye'ye getirmeyi talep edebildikleri anlaşılmaktadır. Maarif Vekilliği, uygun yakınlık derecesinde olmasa da Adele Blackmar'ın Türkiye'ye getirilmesine izin vermiştir. Söz konusu durum, II. Dünya Savaşı'nın zirve noktasına ulaştığı dönemde çok zor şartlarda olan Yahudiler için Türkiye'nin güvenli bir liman haline geldiğini göstermektedir¹⁰⁷.

Hukuk Fakültesi ve İktisat Fakültesi'nde de yabancı hocalar görev yapmakla birlikte, diğer fakülteler kadar sayıları yoğun değildir. Söz konusu fakültelerde görev yapan hocalar şunlardır:

Andreas Schwartz (1886-1953, Alman/ 1934-1953), Ernst E. Hirsch (1902-1985, Yahudi kökenli Alman/1933-1952), Richard Honig (1890-1981, Alman 1933-1939), Karl Strupp (1886-1940, Alman/ 1933-1935), Fritz Neumark (1900-1991, Alman/ 1933-1953), Gerhard Kessler (1883-1963, Alman/ 1933-1951), Alexander Rüstow (1885-1963, Alman/ 1933-1949), Wilhelm Röpke (1899-1966, Alman/ 1933-1937), Josef Dobretsberger (1903-1970, Avusturya/ 1938-1941), Alfred Isaac (1888-1956, Alman/ 1937-1950).

Yukarıda sayılan isimlerden Ernest Hirsch ve eşi, Fritz Neumark ve eşi ile Fritz Arnd Türk vatandaşlığına alınan İstanbul Üniversitesi hocalarından olmuştur¹⁰⁸.

1933 yılından itibaren Türkiye'ye gelen yabancı bilim insanları, Türkiye'nin bilimsel ve kültürel gelişimine çok ciddi katkılar sağlamıştır. Söz konusu hocalar marifetiyle Batı eğitim anlayışı Türkiye'ye taşınmış, eğitim sisteminin çağdaşlaşmasına katkı sağlanmıştır. Böylece Türk akademisi uluslararası

¹⁰⁰ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 125-888- 7 /04.08.1945, BCA,112-73-18/ 9.11.1946 ve BCA, 19-108-25/28.05.1955.

¹⁰¹ 6 Aralık 1946 tarihli Akşam Gazetesinde Julius Hirsch'in eşi ve kızıyla birlikte Türk Vatandaşlığına kabul edildiği belirtilmiştir: "Türk Vatandaşlığına Kabul Edilen Bir Ecnebi Profesörü", Akşam, 6 Aralık 1946, s. 2.

¹⁰² 1944 yılında Türkiye-Almanya arasındaki diplomatik sorunlar nedeniyle ülkesine dönen Bittel, 1951 yılında tekrar Türkiye'ye davet edilerek İstanbul Üniversitesi'nde yeniden dersler vermeye başlamıştır.

¹⁰³ Liepmann ve Hirsch gibi Spitzer de Darülfünun'da konferans vermiştir. Spitzer, birden çok konu ve başlık altında konferanslar vermiştir. verdiği konferansların başlıkları şu şekildedir: "Boccaccio Bel-Esprit, Edebiyatının Doğuşu", "Cervantes Ortaçağ Aleminin Batması", "Rabelais Rönesans'ın Dehası": "Üniversitede Serbest Konferanslar", Ulus, 18 Senteşrin 1935, s. 3

¹⁰⁴ 1949-1955 yılları arasında Frankfurt Am Main Üniversitesi'nde çalışarak emekli olmuştur. Ardından 1956-1969 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap ve Fars Filolojileri bölümünde dersler vermiştir.

¹⁰⁵ BCA,326-11-18,17.02.1975 ve BCA, 67-64-9, 27.07.1936.

¹⁰⁶ BCA, 144-72-17, 03.09.1956.

¹⁰⁷ BCA,99-641-14, 19.11.1942.

¹⁰⁸ BCA, 102-54-16, 08.07.1943.

tanınırlığa sahip olmuştur. Birçok akademisyen ve öğrenci başka bir vizyon ile yetiştirilmiştir. Yapılan Türkçe yayınlar, Türk literatürüne ciddi katkılar sağlamıştır. Birçok enstitü, fakülte, klinik açılarak yeni kürsüler kurulmuştur. Yabancı hocaların Türkiye'ye katkıları çalışma alanlarına göre çeşitlilik göstermiştir. Kimileri daha fazla iz bırakmayı başarabilmiştir. Örneğin; Ernst Hirsch'in Türk hukuk sistemine, Fritz Neumark'ın Türk maliye sistemine, Paul Pulewka'nın Türkiye'de ilaç standartlaştırılmasına çok büyük katkıları olmuştur¹⁰⁹.

Bir başka açıdan değerlendirildiğinde, yabancı bilim insanlarının akademik hayata katkısının yanı sıra Türk hocalar nezdinde de katkı sağladığı görülmektedir. Yabancı bilim insanlarının gelişinin ve akademik yayın ile yeterlilik noktasındaki birtakım gerekçelerle Darülfünun dönemindeki bazı hocaların ihracının, Türk hocaları niteliksel anlamda daha iyi bir noktaya gelmeye ve yayın yapmaya teşvik ettiği söylenebilir. İstanbul Üniversitesi'nin ilk dokuz yılında (1933-1941) 159 adet kitap yayınlanmıştır. Bunlardan 57 tanesi ilk üç yılda yayınlanmıştır. Oransal olarak bakıldığında yıllara sair kitap yayınlama sayısı giderek azalmıştır. 1935 ve sonrası yapılan yayınlar 8 üniversite konferansı, 2 dergi, 1 tanzimat kitabı ve 148 ders ile laboratuvar kitabını kapsamaktadır. Söz konusu yayınlardan 97 tanesi (% 65,54) Türk, 51 tanesi ise (% 34,46) yabancı öğretim elemanları tarafından yazılmıştır¹¹⁰. Oransal olarak Türk hocaların daha çok yayın yaptığı görülmekle birlikte, üniversitede görev yapan Türk hocaların sayısının daha fazla olduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Bununla birlikte Türk akademisyenlerinin eskiye nazaran daha aktif ve daha nitelikli bir hale gelmeye başladığının da altı çizilmelidir.

1933 Reformu umulan başarıya ulaşmış mıdır? Reform ile birlikte ülkeye gelen Profesör Schwartz, "İstanbul Üniversitesi'nin Bugünkü Durumu ve İstikbali" konulu bir rapor hazırlayarak bu durumu değerlendirmiş ve tam bir muvaffakiyet sağlanmadığını söylemiştir. Bunun nedeninin de üniversite gençliğinde olan kabiliyetin ve bilginin harekete geçirilememesi olduğunu ifade etmiştir¹¹¹. Nitekim reform sonrası doktorasını tamamlayabilen öğrenci sayısı Schwartz'ın tespitini destekler niteliktedir¹¹². Bu durumun bir başka nedenine bakıldığında üniversitede görev alan hocalar nezdinde sürekliliğin sağlanamaması hususu karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda fakültelerde yer alan hocaların isimleri ve görev süreleri incelendiğinde birçoğunun II. Dünya Savaşı'nın bitim tarihi ile birlikte ülkeden ayrıldığı görülmektedir. Gidenlerin yerine gelecek doçentlerin ise hem sayısı azdır hem de üniversiteye olan bağlılıkları bir şekilde sağlanamamıştır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, 1933 yılı reformunun umulan başarıyı gösteremese de Atatürk'ün gerçekleştirmeyi umduğu kültür planına katkı sağladığı görülmektedir.

Sonuç

1933 Üniversite Reformu, Tanzimat döneminde başlayan Avrupa tarzı eğitim modeline geçiş çalışmalarının bir getirisidir. Bu çalışmada Darülfünun'un tarihsel serüveni ve geçirdiği aşamalar bütünsel olarak ele alınmış ve reforma giden sürecin dinamikleri anlatılmıştır.

Cumhuriyet'in ilanı sonrası her alanda gerçekleşen inkılâplar, yükseköğretim alanında 1933 yılında gerçekleşebilmiştir. Malche'nin hazırladığı rapor neticesinde oluşturulan eylem planı, Cumhuriyet dönemi öncesindeki anlayışın aksine, yükseköğretim alanında yapılmak istenilenin bir ıslahat değil "yeniden

¹⁰⁹ Regine Erichsen, "1933-1944 Arasında Alman Bilim İnsanları: Türk Bilimine Katkıları ve Politik Koşulların Etkileri", *Türkiye'de Üniversite Anlayışının Gelişimi (1861-1961)*, Der. Namık Kemal Aras, Emre Dölen ve Osman Bahadır, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, İstanbul 2007, s. 311-312.

¹¹⁰ Dölen, *age.*, c. 4, s. 271-272.

¹¹¹ Dölen, *age.*, c. 4, s. 242.

¹¹² Feza Günergun ve Kaan Ata, "İstanbul Üniversitesi'nde Fen Bilimlerinde Araştırmanın Kurumsallaşması: 1933 Reformu'nu İzleyen Otuz Yıl İçinde Yapılan Doktoralar", *Türkiye'de Üniversite Anlayışının Gelişimi (1861-1961)*, Der. Namık Kemal Aras, Emre Dölen ve Osman Bahadır, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, İstanbul 2007, s. 170-171.

oluşum” planı yaratmak olduğunu göstermektedir. Cumhuriyet rejiminin ruhuna, yeni Türkiye’nin yapısına, dinamiklerine uygun kadroların, nitelikli insan gücünün ancak yeni, modern eğitim sistemine sahip üniversiteler marifetiyle gerçekleştirilebileceğine inanılmıştır.

Bu çerçevede yabancı bilim insanlarının ülkeye getirilmesine karar verilmiştir. Dünya konjonktürünün oluşturduğu şartlar itibarıyla, Almanya’da Hitler’in iktidara gelişi ile antisemitik uygulamalara maruz kalan ve üniversitelerden ihraç edilen Alman bilim insanlarının yolları, aynı yıllarda üniversite reformu yapan Türkiye ile kesişmiştir. Söz konusu bilim insanları, üniversite reformunun başarıya ulaşmasında bir araç olarak görülmüştür. Esas olan, Alman bilim insanları marifetiyle Türk akademisyenlerin yetiştirilmesi ve böylece reformun istenilen hedefe ulaşmasıdır. Gelen yabancı bilim insanları, yeni bilimsel çalışmalar yapmış, birçok asistan ve öğretim üyesi yetiştirmiş ve Türk akademisinin uluslararası tanınırlığa sahip olmasına katkı sağlamıştır. Ancak yine de uzun vadede reformun istenilen başarıya ulaştığını söylemek mümkün değildir.

Reformun istenilen başarıya ulaşamamasında erken Cumhuriyet dönemindeki politik ve ideolojik çatışmalar da etkili olmuştur. Bu durumun akademisyenlerin özgür çalışma ortamını etkilediği de öne sürülen düşünceler arasındadır. Reformun uygulanması sürecindeki siyasi karışıklıklar reformun uzun vadede başarıya ulaşmasını zorlaştırmıştır. Osmanlı’nın geleneksel eğitim sisteminden kalan anlayış, toplumun bir kısmının Batılı eğitim anlayışına direnç göstermesine neden olmuştur. Bu da reformun içselleştirilmesini engellemiştir. Gelen yabancı akademisyenlerin adaptasyonu ve sayıca fazla olmaları reformun istenilen başarıya ulaşamamasının bir başka nedeni olmuştur. Farklı bir dile, farklı bir kültüre uyum sağlamaya çalışan yabancı hocaların sayıca fazla olması, yerli öğretim üyeleri ile iletişim noktasında sıkıntılar yaratmış, Türk asistan ve öğretim üyelerinin yetiştirilmesinde engelleyici bir unsur olmuştur. Eğitimli yerli akademisyenlerin gelişiminin zaman alması reform sürecinin istenilen seviyeye ulaşmasını engellemiştir. Fiziksel koşulların ve maddi olanakların yetersizliği de bir başka unsurdur. Üniversite reformunun hayata geçirilmesi için gerekli kaynaklar devletin sınırlı bütçesi ile karşılanmaya çalışılmıştır. Bu da reformun verimli bir şekilde uygulanmasını engellemiştir.

Malche Raporu, reform sürecinin temelini oluşturan önemli bir belge olsa da uygulama kısmında zorluklarla karşılaşmış ve etkin olamamıştır. Reformun gerçek başarıya ulaşması için zaman, kaynaklar ve toplumsal adaptasyon süreci gerekli olmuştur.

Bibliyografya

1-Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

İ.MMS, 200/15.

İ.MMS, 200/29.

İ.MMS, 200/34.

İ.MMS, 201/1.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

125-888-7 /04.08.1945.

112-73-18/9.11.1946.

19-108-25 /28.05.1955.

326-11-18/17.02.1975.

67-64-9/27.07.1936.

144-72-17/03.09.1956.

99-641-14 /19.11.1942.

102-54-16, 08.07.1943.

2- Kitaplar ve Tetkik Eserler

AKDAĞ, Ömer, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Eğitim Alanında Yabancı Uzman İstihdamı (1923-40)”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 1 Sayı: 1, 2008, ss. 45-77.

AKYÜZ, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000 – M.S. 2011*, Pegem Akademi, Ankara, 2011.

ARSLAN, Ali, “Darülfünun’dan Üniversite’ye”, Haz. PARLAK, Murat Alper, Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu, ATAM Yayınları, Ankara 2005, ss. 201-251.

ASAF, Burhan, “Arkada Kalan Darülfünun”, *Kadro*, Cilt: 1, Sayı: 8, 1932, ss. 47-48.

ATAÜNAL, Aydoğan, *Türkiye’de Yükseköğretim (1923-1998): Yasal Düzenlemeler ve Değerlendirmeler*, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara 1998.

ATEŞ, Toktamış, *Üniversitelerimiz ve Demokrasi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007.

BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı, *Hayatım*, Globus Dünya Basınevi, İstanbul 1998.

BAŞGÖZ, İlhan, *Türkiye’nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk: Sorunlar-Çözüm Aramaları- Uygulamalar*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1995.

BERKEM, Ali Rıza, *İstanbul Üniversitesi 64 Yaşında: Darülfünun’dan Bugüne Üniversiteler*, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1997.

CİHAN, Ahmet, *Osmanlı’da Eğitim*, 3F Yayınevi, İstanbul 2007.

DEMİRTAŞ, Bahattin, “Atatürk Döneminde Eğitim Alanında Yaşanan Gelişmeler”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, 2008, ss. 155-176.

DEWEY John, *Türkiye Maarifi Hakkında Rapor*, Devlet Basımevi, İstanbul 1939.

DÖLEN, Emre, “II. Meşrutiyet Döneminde Darülfünun”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, Cilt: 10, Sayı: 1, 2008, ss. 1-46.

DÖLEN, Emre, *Türkiye Üniversite Tarihi 1, Osmanlı Döneminde Darülfünun 1863-1922*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009.

DÖLEN, Emre, *Türkiye Üniversite Tarihi 2, Cumhuriyet Döneminde Osmanlı Darülfünunu 1922-1933*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009.

DÖLEN, Emre, *Türkiye Üniversite Tarihi 3, Darülfünun'dan Üniversite'ye Geçiş: Tasfiye ve Yeni Kadrolar*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009.

DÖLEN, Emre, *Türkiye Üniversite Tarihi 4, İstanbul Üniversitesi 1933-1946*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009.

ERICHSEN, Regine, “1933-1944 Arasında Alman Bilim İnsanları: Türk Bilimine Katkıları ve Politik Koşulların Etkileri”, *Türkiye’de Üniversite Anlayışının Gelişimi (1861-1961)*, Der. Namık Kemal Aras, Emre Dölen ve Osman Bahadır, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, İstanbul 2007.

ERTAN, Temuçin Faik, *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyet Tarihi*, Siyasal Yayın Dağıtım, Ankara 2020.

GÜNERGUN, Feza ve ATA Kaan, “İstanbul Üniversitesi’nde Fen Bilimlerinde Araştırmanın Kurumsallaşması: 1933 Reformu’nu İzleyen Otuz Yıl İçinde Yapılan Doktoralar”, *Türkiye’de Üniversite Anlayışının Gelişimi (1861-1961)*, Der. Namık Kemal Aras, Emre Dölen ve Osman Bahadır, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, İstanbul 2007.

HIRSCH, Ernst E., *Anılarım: Kayzer Dönemi Weimar Cumhuriyeti Atatürk Ülkesi*, Çev. Fatma Suphi, TÜBİTAK Yayınları, Ankara 1997.

HIRSCH, Ernst E., *Dünya Üniversiteleri ve Türkiye’de Üniversitelerin Gelişmesi*, Ankara Üniversitesi Yayınları, C. 1, Ankara 1950.

IRMAK, Sadi, “Atatürk’ü Anarken”, *Atatürk Araştırma Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, 1984, ss. 164-166.

İHSANOĞLU, Ekmeleddin, “Darülfünunun Tarihçesine Giriş”, *Belleten*, Cilt: 54, Sayı: 210, 1990, ss. 699-738.

İHSANOĞLU, Ekmeleddin, *Fenler Evi Darülfünun Müslüman Dünyasının İlk Modern Üniversitesi*, Doğan Kitap, İstanbul 2021.

İHSANOĞLU, Ekmeleddin., “Darülfünun”, *TDV İA*, C. 8, İstanbul 1993, ss. 521-525.

KAZANCIGİL, Aykut, ORTAYLI İlber ve TANYELİ Uğur, “Niye Geldiler, Niye Gittiler? Kimse Anlamadı”, *Cogito*, Sayı: 23, İstanbul 2000, ss. 119-132.

KOCATÜRK, Utkan, “Atatürk’ün Üniversite Reformu ile İlgili Notları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt:1, Sayı: 1, 1984, ss. 3-95.

MALCHE, Albert, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, Devlet Basımevi, İstanbul 1939.

ORTAYLI, İlber, *Gelenekten Geleceğe*, Ufuk Kitapları, İstanbul 2002.

ÖZDEMİR, Hikmet, *Ulusun Direnişinde Üniversitenin Rolü*, Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli 2003.

SARAY, Mehmet, *İstanbul Üniversitesi Tarihi (1453 – 1993)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1996.

TEKELİ, İlhan ve İLKİN Selim, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1993.

TEKELİ, İlhan, “Cumhuriyet Öncesinde Üniversite Kavramının Ortaya Çıkışı ve Gerçekleştirilmesinde Alınan Yol”, *Türkiye’de Üniversite Anlayışının Gelişimi (1861-1961)*, Der. Namık Kemal Aras, Emre Dölen ve Osman Bahadır, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, İstanbul 2007.

TİMUR, Taner, *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2000.

TİMUR, Taner, *Türk Üniversitesinin Doğuşu İstanbul Üniversitesi: Medreseden Darülfünuna, Cumhuriyetin İlk Yıllarından Günümüze Dil, Kültür, Eğitim*, Der. GÜNGÖR, Nazife, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi, Ankara 2007.

TÜRKOĞLU, Özgür, “Darülfünun’dan İstanbul Üniversitesine Osmanlı’da İlk Üniversitenin Tarihçesi” *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 12, 2023, ss. 1745-1767.

WİDMANN, Horst, *Atatürk ve Üniversite Reformu*, Çev. Aykut Kazancıgil ve Serpil Bozkurt, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000.

YALÇIN, Kemal, *Haymatlos Dünya Bizim Vatanımız*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.

YELKENCİ, Ömer Faruk, *Türk Modernleşmesi ve II. Abdülhamid’in Eğitim Hamlesi*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2010.

3- İnternet Kaynakları

DİRİCAN, Murat, “Türkiye’de Kimyanın Başöğretmeni Ali Rıza Berkem”, *Bilim ve Teknik*, Sayı: 366, Mayıs 1998, ss. 72.

<https://edergi.tubitak.gov.tr/edergi/yazi.pdf;jsessionid=fA9uUwcHoeQV1RRHMmqXMIpc?dergiKodu=4&cilt=31&sayi=366&sayfa=68&yaziid=10635>, [Erişim Tarihi: 25 Ocak 2025.]

YENEL, Ünal, “Maarif Vekâleti”, *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/maarif-vekaleti/>, [Erişim Tarihi: 28.06.2024.]

4- Resmi Kaynaklar

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, Cilt 13/1.

TBMM Zabıtları, Devre 4, Cilt 15.

Resmi Gazete, *İstanbul Darülfünununun İlgasına Ve Maarif Vekâletince Yeni Bir Üniversite Kurulmasına Dair Kanun*, 6 Haziran 1933, Sayı: 2420.

5- Süreli Yayınlar

Akşam, *Türk Vatandaşlığına Kabul Edilen Bir Ecnebi Profesörü*, 6 Aralık 1946.

Cumhuriyet, *İsviçre’li Profesör Geldi*, 17 Kanunisani 1932.

Cumhuriyet, *Prof. Malş Dün Ankara’ya Gitti*, 19 Kanunisani 1932.

Cumhuriyet, *Darülfünun Üniversite İsmi Alacak*, 3 Mart 1933.

Cumhuriyet, *Tarih Kongresi Dün Çok Hararetle Oldu*, 8 Temmuz 1932.

Cumhuriyet, *Üniversitede Son Vaziyet*, 14 Ağustos 1933.

Cumhuriyet Gazetesi, *Darülfünun Islaha Muhtaç Mı?*, 18 Ağustos 1932.

Hâkimiyet-i Milliye, *Tarih Kongresinde*, 8 Temmuz 1932.

Hâkimiyet-i Milliye, *Reisicumhur Hazretleri*, 3 Temmuz 1933.

Meslek Gazetesi, Sayı:14, 17 Mart 1925.

Milliyet, *Gazi Hz. Darülfünunda*, 3 Temmuz 1933.

Milliyet, *Türkiye’de İlim İnkılabı Bugün Başladı*, 1 Ağustos 1933.

Ulus, *Üniversitede Serbest Konferanslar*, 18 Senteşrin 1935

Vakit, *İstanbul Darülfünunu’nun Eksikleri Nedir*, 2 Haziran 1932.

Vakit, *Reşid Galip Bey Vekâletten Çekildi*, 14 Ağustos 1933 ve 15 Ağustos 1933.

EKLER

EK-1:

Atatürk'ün Malche Raporuna Dair Aldığı Notlar

“Notlardan sonra esaslı not”

Prof. Malche'nin raporu baştan nihayete kadar okunduktan sonra dikkat ve tespit olunması lazımgelen noktalar şunlardır:

1- Herhangi bir Türk münevver inkılâpçısı lütfen *Darülfünuna* ve *Darülfünün* zihniyetiyle yani *Türkiye Cumhuriyeti*'nde bir kültür programı yapmak düşüncesiyle kafasını yorduğu zaman derakap bulup tespit edeceği gayet bariz noktalardır.

Şimdiye kadar bu nokta-i nazarlardan şüphesiz davetlimiz Prof. Malche'in söylediğinden daha çok esaslı olarak beyan-ı mütalaa ettiklerinin şahidi olduğumuzu inkâr edemeyiz. Fakat mütalaa sahibi vatandaşlar, kendilerini salahiyyetlar kılınmamış tasavvur ettiklerinden dolayı nokta-i nazarlarında musir görünmemişlerdir. Hâlbuki büyük âlim sıfatıyla ve şüphesiz bir fedakârlık mukabilinde davet ve tavzif edilmiş olan mumaileyh Profesör dahi kendinden nas ve ayet talep edenlere davası sahih ve iddiası musip [isabetli] olduğuna dair tek bir kelime söylememektedir. Bu adam yüksek milli bir ilim müessesesine temas ediyor ve bütün ifadeleri yalnız bu temasını izaha çalışır mahiyettedir. Yoksa müessesenin maddi hiç ve bilhassa manevi daha hiç takdîr olamadığını söylemekten çekinmiyor. Profesörü bu ifadeyle teşhil [cahil sayma] edecek değiliz; bilakis takdir ederiz. Takdir ederiz çünkü bu adam bütün nezaketini kullanarak diyor ki: Ben sizi anlamadım ki, ben sizi anlayamıyorum ki ne yapmak istediğiniz hakkında sizinle, Türklükle mütenasip yüksek üniversiteyi nasıl kurmak istediğinizde fikr-i mahsusum yoktur.

Yalnız çok güzel bir azimet noktasını farkında olmaksızın bu yabancı adam, bizim dahi bunun farkı [farkında] olacağımızı zannetmeksizin, bize işfa etmektedir. Bu adam raporunun 59. sayfasında aynen şöyle diyor: "Hakikat"lere istinat etmek lazımdır. Bu memlekette- ki (Türkiye) vaziyetin icabatı ve ihtiyacı meçhulümüz değildir. İstanbul Darülfünunu gibi bir darülfünunda, Türkiye gibi baştanbaşa yeniden teşekkül eden bir memlekette bu icabat ve ihtiyacat her taraftan fazla ilmi alakayı celp etmelidir. Türkiye'nin jeolojisi, tabii ve iktisadi coğrafyası, iklimi, çiçekleri ve nebatları, kara ve deniz hayvanları, antropolojisi (sekenesi), mazisi (kablet- tarihi), tarihi, sanayii, kültürü, yani suret-i umumiyetle her şeyi. Bütün bu şeyler Türkiye'nin Darülfünununun tekmil kürsüleriyle alakadardır. Her şeydir".

Kürsüler bundan başka şeylerle iştilal ediyorlarsa ne yazık, ne ayıp, ne utanmazlıktır.

"İnsaniyetin umumi fikri sermayesine, Türkiye'nin verebile- ceği ve vermekle mükellef olduğu" şeyler ne büyüktür. "Şarki Avrupa ile Anadolu'daki büyük medeniyetler, burada (Türkiye) değilse nerede tettebbu edilecektir?"

"Türk sanatı tarihi" bütün insaniyet için tetkik sahasını burada bulamayacaksa bu sanat aşıkları hangi çöllere saldıracaktır."

İşte bize rapor veren Profesör, yalnız ve yalnız bu noktalarda yüksekliğini ve büyüklüğünü göstermekle bizim sevgimizi kazanmıştır. Ancak bizim şu veya bu yoldan sevgimizi kazanmış olmak, bizim yüksek sevgilerimiz ki bizim milli mefkûremizdir [ülkü], onun bizce kavuşulur basit hedeflerden olduğunu temin etmiş olduğunu zannetmek hata olur. Bundan şunu çıkarmak ve arkadaşlarımızın dikkat nazarına vaz'etmek isterim: Biz Türkler, bilhassa bu yüksek Türk İnkılabını yapmış olanlar bilmelidirler ki: Bizi layık olduğumuz seviyeye çıkarmakta herhangi bir yabancı ilim, yabancı dahi, dahi olsa muktedir olamayacaktır. Düştüğümüz uçurumdan bizi kurtaracak, âlemin en yüksek tabakalı sahasına çıkaracak, yine bu uçurumdan çıkıp yükselmesini bilenler olacaktır. Bu adamlar, bu uçurumdan kendini ve milletini kurtarmış

olanlar, medeniyet dünyasında yüksek gibi görünen her adamın huzurundan, tetkiklerinden, fikir ve mütalaasından istifade etmekte daima isabet-i telakki olunacaktır; fakat bu noktadaki isabeti, kendisinin mensup olduğu memleket ve milleti hakkında karar vermesi için asla isabet-i telakki olamayacaktır. Burada ihtiyat kaydını gözden uzaklaştırmayacaktır.

Okuduğumuz rapor bir bakıma göre güya Türkiye'de bir ali tahsil müessesesi kurmak için nasihatleri ihtiva ediyor; hâlbuki hakikatte bütün Türkiye'de bir kültür programının ne olmasına, nasıl olmasına işaretir. O halde bizim için İstanbul Darülfünununu ne yapalım diye bir mesele mevcut değildir. Bizim için, bütün Türkiye'de nasıl bir kültür planı yapalım? Mesele budur. İşte biz, yalnız ve ancak biz, bu mu'dil [acil] mesele karşısındayız ve onu behemehâl [kesin bir şekilde] halletmek mecburiyetindeyiz. Bu mesele vazih surette hallolmadıkça İstanbul Darülfünununun ıslahından bahsetmek ayıptır, abestir, bimanadır. Şimdi bu son ve mühim mesele ile iştiğal ve onu intaç [sonuçlandırma] mecburiyetinde bulunan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, bütün medeni âlemdeki fikr-i ilmi mektep faaliyetleri hakkında en son ve yeni ihtisaslardan istifade lüzumuna kani ise ve bunu yüksek asrı tekemmüllere karşı bir mecburiyet halinde mütalaa ediyorsa -ki bence böyledir- o halde bu rapor sahibi olan profesörü, fakat yalnız bunu değil, Almanya'nın, İngiltere'nin, Amerika'nın ilim âleminde yüksekliği tanınmış profesörlerini Türkiye Cumhuriyeti'nin idare merkezi olan Ankara'ya davet etmek ve onları orada toplamak için hiçbir fedakârlıktan çekinmez.

Esas nokta-i nazarlar Ankaralı olsun. Davet olunan ilimler bu yüksek milli nokta-i nazarı mutlaka takviye edeceklerdir. İşte ondan sonra yukarda bilmünasebe bahsettiğimiz kültür programı tespit olmuş bulunacaktır. Ondan sonra Darülfünun yahut (Üniversite Türk) dediğimiz zaman derakap [hemen arkasından] Türk ilk mektepleri karşımıza çıkacak. Şüphesiz Türk ilk mektepleri, Türk orta ve lise mektepleri Türk yüksek camiası için, Türk yüksek camiasının istediği evsafa talebe yani muhatap, zekâ, ilim, fen hulasa insanlık kabiliyeti yetiştirdikten sonradır ki Türkiye'nin şurasında burasında ve her yerinde üniversite enstitülerinden bahs olunabilir. Görülüyor ki, mesele taştan, topraktan, vazodan bahs olunmakla intaç olunamaz. Vazo denilen kıymetli resimlerle hassas ve kabil-i hitap vatandaş yetiştirmektedir. Yoksa her nevi enstitüler hayvanlar ahır olur.”

EK-2:

I. Dünya Savaşı Yıllarında Almanya'dan Gelen Hocaların Detaylı Listesi

1. Doç. Dr. Gustav Fester (1886-1963) (Frankfurt, Main Kimya)
2. Doç. Dr. Kurt Hoesch (1882-1932) (Berlin/Charlottenburg, Organik Kimya).
3. Doç. Dr. Walther Penck (1888-1923) (Leipzig Üniversitesi, Jeoloji ve Maadin)
4. Doç. Dr. Erich Leick (1882-1956) (Greifswald Üniversitesi, Nebatat/ Bitki)
5. Doç. Dr. Erich Obst (1886-1981) (Hamburg Üniversitesi, Coğrafya)
6. Doç. Dr. Friedrich Gunther Jacoby (1881-1969) (Greifswald Üniversitesi, Felsefe)
7. Doç. Dr. Georg Anschütz (1886-1953) (Hamburg Üniversitesi, Fenn-i Terbiye/Pedagoji ve İlm-i Rûh-ı Tecrübî/ Psikoloji)
8. Prof. Dr. Gotthelf Bergsträsser (1886-1933) (Leipzig Üniversitesi, Mukayeseli El sine-i Sâmiye/ Karşılaştırmalı Semitik Diller)
9. Prof. Dr. Friedrich Wilhelm Carl Giese (1870-1944) (Berlin'de El sine-i Şarkıyye Mektebi, Türkçe,Ural–Altay Lisanları Müderrisi).
10. Prof. Dr. Carl Ferdinand Friedrich Lehmann–Haupt (1861-1938) (Berlin Üniversitesi, Tarih-i Akvam-ı Kadîme/ Kadim Milletlerin Tarihi)
11. Prof. Dr. Walther Schönborn (1883-1956) (Tübingen Üniversitesi, Hukuk-ı Amme/ Devlet Hukuku)

- 12.Doç. Dr. Fritz Arndt (1885-1968)(Breslau Üniversitesi Kimya-yı Gayr-ı Uzvi/ İnorganik Kimya)
13. Prof. Dr. Boris Zarnik (1883-1945) (Würzburg Üniversitesi, İlm-i Hayvanat/ Zooloji)
14. Ass. Dr. Anton Fleck (1884-1969) (Kiel Üniversitesi, İlm-i Malî/ Maliye)
15. Prof. Dr. Friedrich Hoffman (1880-1963) (Hannover Üniversitesi, İktisat)
16. Eski Başkonsolos Dr. Johannes Heinrich Mordtmann (1852-1932) (Usûl-i Tarih/ Tarih İlminin Usulü)
17. İstanbul Başkonsolosluğu Baştercümanı Dr. Erich Nord (1881-1935) (Hukuk-ı Medenisi/ Medeni Hukuk Müderrisi).
18. Dr. Eckhard Unger (1884-1966) (Eski paralar uzmanı)